Avskrift av original (D-L III 2) tillhörigt Gärdslövs pastorsarkiv. Sammanskrivet 1928 av kyrkoherden i Gärdslövs och Önnarps pastorat. Del I finns i avskrift i Kyrkohistoriska arkivet. Del II saknar folkloristiskt värde.

N-A. B-s

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

Skåne
Vemmenhögs hd.
Gärdslövs och Önnarps s:r
Uppt. 1928; avskr. 1949.

uppt. av kyrkoherde
C. V. Åkerman
f. 1858 Gärdslöv
acc. 6/10 - 49

M. 11217: 1-78.

Byggnaderna. s. 1.
Osämja mel. socknarna s. 5.
Faror. s. 5, 42.
Fattigdom. s. 6.
Sängplatser. s. 7.
Renlighet. s. 7.
Matordning o. mathätter s. 8.
Kalas. s. 9
Tiggare. s. 10.
Bakning. s. 11.
Brygd. s. 12
Julförberedelser. } s. 15.
och julfirande }
Uthädning annandag jul. s. 21
Rundgäning. s. 22.
Nyår. s. 22.
Trettondeafton. s. 23.
Fastlagen. s. 24.
Skärtorsdagen. s. 28.
Klok kvinna. s. 29
Påsk. s. 31.
1:a maj: s. 32.
Vårarbetet. s. 34.
Redskapen. s. 35.
Torvuppstagning. s. 37.
Höstarbetet. s. 39
Gillen. s. 39, s. 41.
Linberedning. s. 40.
Personer, som gick ärenden till städerna s. 44.
Vinterarbeten. s. 45.
Lamm tog in i stugan s. 46.
Inventarier. s. 46.
Tjänarnas löner. s. 51.
Sockenhantverkare. s. 51.
Djurens skötsel. s. 53.
Familjehögtider. s. 59-65.
Övernaturliga väsen. s. 66-69.
Sjukdomar o. bot. s. 69.
"Mälro". s. 70.
Hoveri. s. 73.
Raps. s. 74.
Löner till sockenens tjänare. s. 74-75.

m. m.

M. 11217:1-78.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folkliv forskning vid Lunds universitet

Minnen och anteckningar

av

C. V. Åkerman

Kyrkoherde i Gerdslöv och Önnarp.

Tredje delen.

M.11217:1.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

I K A P.

Bostäder och hemsysslor.

Då jag nu går att skildra folket sådana de levde här på 1840-50-talet, har jag huvudsakligast att hålla mig till hörsägner, sådana jag fått dem av socknens äldste. Min mest givande sagesman är f. kyrkovärden Jeppa Trulsson, född 1850 och boende här hela sitt liv, en god iakttagare och med gott minne. Honom vill jag först säga mitt tack. Han har själv levat sitt liv med folket i alla detaljer, upplevat allt och varit med om allt. Hans faders gård, hemmanet n:r 26 Gerdslöv, där han växte upp och hade drängplats, kan stå som typen för alla de andra gårdarna, ty sådan den var, voro de alla, och som där levdes, levdes det hos alla de andra.

Beträffande först byggnadssättet voro alla gårdarna kringbyggda med 4 längor, därav boningslängan i norr med gavlarna i öster och väster, solrätt så, att fönsterkarmarna kunde användas som solur med fönsterposten som visare och talen /siffrorna/ utskurna i fönsterkarmen. Klockor ägde man icke.

Husen voro s.k. klinehus uppförda av stolpar och lera. En länga uppfördes för dagen. Den var då förstås "uppställd" och "stavrad" som det heter. Så "lades lav" /lag/. Alla nabogårdarnas drängar, töser och mannar kommo då samman i dagningen. Drängarna buro lera på en bärebör, töserna "klinte" och mannarna

M.11217:2.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

"slättade". Klockan 5 e.m. var vanligen hela längan klint och slättad. Så började gillet, sedan man först varit hemma och klätt om sig. Hela dagen var det traktering med brännvin, öl och kakor. Gillet firades med dans på logen efter fiol av byns spelman. Gillesmaten bestod om dagen av soppa och kött till middag samt fisk och gröt till kväll. Ungdomen dansade, och gubbarna spelade kort.

För tröskningen lades på logen ett golv av lera. Leran ditkördes på dagen och breddes ut så gott man kunde. På kvällen släpptes fåren ditin för att trampa det samman. På morgonen kommo drängarna med en flat slaga för att klappa golvet till, och på kvällen dansades där för att få golvet riktigt hårt hoptrampat. Själv har jag en gång i barndomen varit med om detta, mest som åskådare. Det var här nedanför kyrkan på Sjötorp, där en David Olsson byggt loglänga och lagt lergolv. För att draga folk hade det anordnats förevisning av en dvärg, som kallade sig Amiral Weiss, var klädd i uniform och kunde gå på knästyltor. Som impressarie hade han med sig en man, som var akrobat, kunde slå volt och böja sig baklänges och sticka huvudet fram mellan sina ben. Att dvärgen var en varg, voro jag och min yngre bröder strax eniga om, och gingo hela dagen och sågo efter, när de skulle komma ledande med honom, naturligtvis i grova järnlänkar så att han ej skulle bita någon, men blevo vid vår ankomst till platsen snart

M.11217:3.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

klara med att vargen var en liten gubbe med långt skägg, och som, då han lyftes upp i luften av sin impressarie, utbrast: "Nu är jack den schtörste", han bröt på utländska. Men han var också rätt hemländsk, ty då han dansade med kvällens vackraste flicka, Fredrikes Boel, hoppade han rätt upp i luften och kysste henne mitt på munnen till allas förnöjelse och ingens förargelse.

Värre var det att klara akrobaten. För oss voro hans konster alldeles övernaturliga. Ingen kunde heller förklara, huru han bar sig åt, men vår barnsköterska, gamla Dadda, som ledsagat oss dit ned till detta sagolika nöje, förklarade, att alltsammans "endast var som han förvrängde syn på folk, vi skulle bara vända ut och in på byxelomman, så såg vi nok, hur de gick till". Nog vände vi ut på båda byxelommorna, men inte blev vi klokare för det.

Alla gårdar hade halmtak med gavlarne flätade med ris eller halm, mycket otäta vid snöyra. På norra sidan fanns endast ett fönster, detta senare försett med läm, så att ingen skulle kunna se in. Trädgården låg alltid på norra sidan av gården, inhägnad med ett "havagäre", /gärdesgård/. På gården kom man in genom en port från inkörsvägen. På dagarna stod alltid ena porthalvan öppen, den andra, innanför vilken vagnen i regel stod, var alltid stängd, då porten ej användes för körsel. Om kvällarna var porten väl tillbommad

M.11217:4.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

med "skodd" s.k. skjutregel av trä.

I porten var ingång till "drängahused" /drängkammaren/. Denna var i regel 6 alnar lång, 4 alnar bred. Sängen utgjordes av en brädram på 4 ben, med botten av s.k. "gällatyg", runda slanor, där ovanpå halm, så en "nändyna" /nedandyna/ med underlakan, så tjocka huvuddynor och "ondyna" /ovandyna/. I drängkammaren var hundbon inbyggd med ett fyrkantigt hål i väggen för hunden att krypa in genom. Denna hundbo d.v.s. kojans väggar av bräder, användes som bord och sittplats för drängarna i drängkammaren, de voro nämligen 2 eller 3, drängen, pågen och halvkarlen. Dörren till drängkammaren bestod av 2 halvdörrar, av vilka den övre stod öppen hela natten i händelse tjuvar eller eldsvåda. Skällde hunden på natten, steg drängen upp, tog byxor och träskor på samt en bra käpp i handen och gick ett slag kring gården. Märktes ingenting, gick han bort till fars fönster och kallade på husbonden och sa: "Sover I far, här känns inte nåd, men ja ska stå opp igen, om hungen gör /skäller/ tiare /oftare/." Drängkammaren låg i porten också därför, att drängen lättare skulle höra, när far varit borta och kom körande hem på kvällen eller natten. Då skulle han "sidda opp", ta imod "ögen", la ifrå /spänna ifrån/ och hälsa far "välkommen hem". Gjorde han ej detta, fick han bannor. Passade han däremot väl på, så bjöds han "gå me ing", d.v.s. gå in och trakteras med en sup, ty

M.11217:5.
FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

att bjuda "in" var det samma som att bjuda in på en "sypp" även om det var mitt i natten. Även hustrun skulle välkomna honom, då han kom hem, om det skulle vara bra, och säga: "Ack horr ja har läntad etter järr."

Gårdarna lågo i byar inpå varandra och flyttades först ut efter eldsvådor eller så. Varje by utgjorde ett byalag med sin höre /herde/, byahorn, för att samla och föra ut byns djur, sin ålderman, sin byalåda och sitt åldermannagille, då befattningen skiftades för året, samt trumman att sammankalla mannarne, då något ärende förelåg. I Gerdslövs by voro 19 gårdar utom präst- och klockaregården, i Näsby 8, i Allarp 8, i Assartorp 8. Dessutom fanns en hel del gatehus. Varje byalag var för sig och sämjan ej alltid den bästa. Ändå värre var det mellan socknarne inbördes. Nästan alltid strid. Gerdslövarna ansågos som de råaste och vildaste. När sädes- eller brännvinsfororna kommo från Börringe eller Lemmeströ på väg till Ystad, stod striden hård. Då samlades drängarna från Gerdslöv by vid "lidden" /grinden/ vid vägen till 7 & 8. Där skulle foran igenom och där vankades smörj. Så ock när de skulle ut ur byn, öster om byn, vid Ahlgrens, där var en grind. Och samma spektakel upprepades sedan vid Dybeck o.s.v. ända till Ystad.

Denna osed hängde i ännu vid min fars ankomst till Gerdslöv 1859, ej mellan byarna så mycket, men mellan godsen. Det

M. 11217:6.
FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

kunde hända att en hel fora stängde vägen för en, som skulle fram och var lättare körande, blott genom att ej vika åt sidan. Men min far var en stark man och hörde till gamla gardet. Han lät sig ej hindras. Han steg av sin vagn och talade svenska med forkarlarna, och det så det visslade om öronen. Han blev också snart känd och "sonnerna" med, de äldsta förstås. Då kunde det hända att en fora från Börringe eller Skabersjö försökte stänga för honom på väg till Malmö eller Lund. Men då behövde han bara stiga ur vagnen eller ropa till dem, så kände de honom strax, och när närmaste forkarl ropade över till de andra: "De e prästen ifrå Gerdslöv, han har sonnerna me si", så blev vägen snart klar. En gång skulle han och 2 av mina äldre bröder till Lund. Det var när Malmö-Ystad järnvägen byggdes 1874, och landsvägen var osäker på grund av rallare, som voro utstationerade där. I närheten av Börringe blevo de överfallna av flere stycken. Bröderna hoppade kvickt ur vagnen och anammade var sin. De andra sprang, så far fick ingen. Då stod han lugnt och såg på, huru "sonnerna" skötte sig. Men så rann blodet över, det kliade i fingrarna på gubben och så sade han till Axel, den ene av sönerna: "Axel, låna mig din." Huru länge han behöll honom för sin egen räkning, omtalar icke historien.

På 50-talet var fattigdomen stor här i Gerdslöv. Bönderna hade nästan ingenting att äta under sommaren. Åkrarna plöj-

M. 11217:7.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

des ej av brist på dragare. I Gerdslövgårdarna, som redan då voro utlagda i hemman om 50 tunnland, hade man blott 1 à 2 kor, 2 hästar och 2 stutar, en del får och svin. Redskapen voro av trä, endast bolstervagnar funnos, med 4 skaglar. En knubbasläde för vintern. Det var det mesta. Bostäderna voro hemska. Ingen kammare, endast stuga med lergolv och klineväggar, golvet med håla för småbarnens naturbehov. Möblerna utgjordes av 2 sängar, en s.k. himlasäng, den andra kakelugnsbänk, ett långt matbord med lång bänk vid ena sidan och bakbordsbänk vid andra. I hörnet, där bänkarna möttes, stod skåpet. Dessutom fanns en byrå eller pulpet och 3 stolar, intet mera. På byrån låg bibeln och postillan i varje hem, över bordet mellan loftet och takbjälken satt almanacken instucken och brödkniven.

Sängplatserna voro sålunda fördelade: Kvinnan och mannen lågo i himlasängen med det minsta barnet mellan sig. I kakelugnsbänken de andra barnen, i "bästuen", ett litet kisterum och förvaringsrum innanför stugan, låg pigan med de största barnen.

Renligheten var ej stor. Endast till söndagarna gjordes toilett. Då tvättade man sig i en spann, men varken såpa eller tvål hade man då, en kall potatis eller lite aska fick ersätta denna lyxartikel. Fötterna tvättades endast någon gång, då man av arbetet blivit mer än vanligt nersmutsad. Kvinnorna

M. 11217:8.
FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

tvättade sig i mjölkspannen eller i drickakruset. En gång såg jag själv en av kvinnorna, som kom från arbetet till middagsbordet, dricka en mun full ur drickskruset, spruta ut det i händerna och tvätta ansiktet med det.

Beträffande maten så var den om vardagarne mycket enkel. Till frukost sill och potatis samt bröd. Sillarne, vanligen 3, serverades på en bricka av trä. Den ene tog far, den andre tog drängen och den tredje pigan. De delades så att far tog mittelstycket, mor huvudet, det största barnet "rumpan" /stjärten/. Drängen delade sin sill på samma sätt, behöll själv mittelstycket, halvkarlen fick nacken, pågen "rumpan". Pigan delade den 3:dje sillen mellan sig och de mindre barnen. Envar hade framför sig en liten bricka av bokträ, tallrikar förekommo ej. Drängen skulle skära brödet till alla.

Denna måltid kallades davre och intogs vid ½ 8-tiden på morgonen.

Till middagen serverades nykokta potatis, bröd, dricka, ärter eller kålsoppa, ej fläsk. Detta senare serverades blott 2 gånger i veckan, gömdes till främmande. Till kväll serverades stuvade potatis, aldrig stekta, dricka och bröd, aldrig smör eller flott.

På söndagarna ficks lite syltemjölk d.v.s. fårmjölk, men aldrig kaffe, som först senare kom till, och till att börja med endast vid stora högtider, alltid blandat med ärter, det

M. 11217:9.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

blev eljest för dyrt. Till kaffet åts brödskorpor.

Kalasmaten bestod vanligen av bruna bönor, rabbemos och potatisgröt, gryngröt av korn samt fläsk. Var det fint gille bjöds fläsksoppa av får eller svin, som "suades" från fatet av alla på en gång med hornskedar. Gaffel förekom ej, blott kniv, vanligen den egna lommekniven. Man "saxade" upp köttbitarna ur fatet med skeden och tummen och skar sedan sönder med kniven köttbiten, som hölls med handen. Brännvinet, som med nödvändighet hörde till, helst vid gillena, serverades under fläskätandet och kringbjöds ur 2 glas på en tallrik vanligen av byskräddaren och gick laget runt många gånger.

Efter måltiden "slogs bug", vilket tillgick så att de övermätta gästerna ställde sig bakom sina stolar och hoppade upp och ner för att rista ner maten och få den att sjunka. Sedan gick man ut på gården, lekte, "togs tag", varvid man vanligen kalkade ner sig av väggarne, ty det kalkades alltid både ute och inne till gillet. Sedan åts gröt, alla ur ett fat med hornskedar, varvid det alltid skulle rimmas. Den som gjorde det kvickaste rimmet fick en "kullimusse" /extra sup/ av traktören. Sedan spelades tolva och napoleon, där vinsten utgjordes av en "Napoleonssup" eller "rabusasup", och jag gissar, att det här ökända spelet "hungaröv" ej heller saknades.

Folk, som kommo på besök, ställde sig alltid först inom

M.11217:10.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

dörren, men bjödos vidare med uppmaningen: "Gå fram och sitt", vilket vanligen fick upprepas tre gånger, innan det ledde till någon efterföljd. Man skulle alltid krusas först. Man hälsade varandra med "Guds fred" eller "Guds frid vare med Eder",och svarades "tack". När man gick sades: "Far väl så länge Ni lever."

När den främmande kom, gick far alltid och satte sig vid bordet. Mor gick efter fläskafatet och smörkoppen. Brödet låg på skåpet, och far skar några skivor och lade på bordet, som varken var försett med duk eller tallrik, och den främmande bjöds hålla till godo. Kom han på förmiddagen eller eftermiddagen alltid mat, stannade han ut på natten, stod maten hela tiden på bordet. Senare i tiden bjöds "sockersyppar", brännvin med sockerbitar, som endast betos av till hälften, andra hälften kastades tillbaka i sockerkaret. Det ansågs ofint att taga hela biten.

Var det en tiggare, som kom, fick han stå vid dörren och bads aldrig fram. Han hälsade med: "Guds frid vare med Eder söta far och söta mor, var beskedlig och giv en vandringsman en bit bröd till mig själv, min hustru och mina hungrande barn." När han så fick maten, välsignade han dem och önskade att Gud ville förbarma sig över dem. Hade han talat riktigt vackert, så att han rört dem med sina tårar, fick han gärna en bit extra, fläsk eller kläder. Alla fingo något.

Vad själva hushållningen angår, hade man sämst om det

M.11217:11.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

under sommaren. Det bästa och kanske mångenstädes det enda man då hade, var brödet och drickat. Fläsk och "sul" voro för länge sedan slut.

Att köpa bröd den tiden, även för ett mindre hushåll, var otänkbart. Allt gjordes i hemmen och i stora förråd, helst där man var många.

Bakningen tillgick så. Sedan rågen plejlatröskats, vilket vanligen var överståndet i mars månad, torkades hela förrådet i bakugnen, allt på en gång. Bakugnen, som i regel var mycket stor avsedd för bak på hel tunna, eldades av mannen själv eller drängen med halm och torv. En kägla av torv sattes i bakugnens mitt, inuti denna en viska råghalm, som antändes. Då käglan brunnit ner, breddes glöderna ut i ugnen, varefter eldades med halm, vanligen ärtastubb efter fåren. Man passade då på att i glöderna kasta alla järnvaror, byglar m.m., som behövde rättas, och det gjorde man själv. När ugnen så var lagom varm, lades rågen in för att torkas. Sedan den torkats, kördes den till möllan för att malas. I brist på råg användes korn. Mjölet packades i bingen, som stod i köket, trampades hårt samman av drängen, som för ändamålet fått låna ett par av mors rena "hossesockar". Mjölet blev så hårt att, då det skulle begagnas, fick pigan bryta det upp med en spade i stora kakor, som krossades sönder, tills det blev fint. Sådant mjöl blev aldrig "origt" eller "skänt". Och så bakades hela bak på 1 tunna eller mer.

M. 11217:12.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

Näst brödet var drickat det nödvändigaste. Detta bryggdes hemma av kornmalt. Varje by hade en mälta eller s.k.malttorka, gemensam för hela byalaget. Den för Gerdslövs by låg vid vägen till 7 & 8 strax innanför den grind, där bataljerna med forkarlarna från andra socknar utkämpades. Den utgjordes av en mindre fyrkantig byggnad med omkring 8 alnars sida under halmtak, varuti var murad en ugn med välvt tak över, innefattat i en murkant av sten vid de 2 sidorna, benämnd galten. Endast en ingång fanns, ett par låga halvdörrar. Mältningen, som började i oktober för att hinna med såväl denna som allt annat, som skulle vara färdigt till jul, tillgick sålunda: Kornet "slogs i stöp" först en 4 dagars tid. Så tappades vattnet ur, och kornet lades på loftet för att torka och "gro ihop". När det så kommit sig d.v.s. "grott", kördes det till mältan och tömdes ut på valvet över eldstaden, där det kunde ligga 4 tum tjockt. Passades, rördes och vändes där av dottern i huset eller tjänstetösen, om hon hade så mycket förtroende. Denna mältning räckte 2 nätter och 2 dagar. Den första dagen eldades med sur ved för att få mycket rök, då maltet blev sött. Den sista dagen gjordes "galten", under vilken brasan tändes, ren och eldades så med bokved, då maltet torkade. Askan av denna ved samlades och användes till tvätt. Såpa eller soda fanns ej.

Under mältningen fördes det gladaste liv. Drängar och töser samlades från alla håll för att sällskapa "den ensamma",

M. 11217:13.
FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

som förestod mältningen. Man satt på träknubbar, låg på halm och säckar, pratade och skämtade samt trakterades med mat och kaffe. Alltemellanåt fick man springa ut om dörren, när röken blev för svår, för att få lite luft och få svedan i de röda ögonen att stilla sig något. Själv har jag mångfaldiga gånger i pojkåren suttit timtals i mältan och hört på snacket och ofta med en viss spänning, när steg hördes utanför eller det bultades på dörren. Man visste ju ej, om det var vän eller ovän, som kom, och mången het batalj har där utkämpats av gårdens egna drängar mot inkräktare, som kom från andra byar för att ofreda tösen. Denna, som ej fick vara rädd av sig, hade det under dessa mältningsdagar så styvt, att hon vanligen vid hemkomsten fick gå till sängs och ligga och vila en hel dag.

Bryggningen tillgick på följande sätt: Maltet maldes på en handkvarn hos den, som ägde en sådan, och stod vanligen på loftet. Fanns i de flesta hus. För lånet av kvarnen togs ej betalt, men man lade några händer fulla med malt i en låda, som stod vid kvarnen, liksom ett slags tull. Det malda maltet hällades sedan i en rund stor balja med ett hål i bottnen för "tappastaven", som kördes genom en halmviska ner i hålet dock ej hårdare än att den släppte drickat,som silades genom halmviskan, droppvis igenom. På maltet var nämligen slaget kokt vatten.Baljan stod på en 3-foting av trä, och under denna en spann, där drickat droppade ner uti. Det första droppet var det bästa.Det

M. 11217:14.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

blev som öl och dracks under julhelgen, mest av främmande. På högtidsaftnarna kunde ett eller annat krus av denna sort finna väg till tjänarne, och en del gömdes till ut i mars eller Thorsmånaden och blev alldeles berusande i styrka. Eljest dracks under julen i vardagslag mest mellanölet och längre fram den sämsta sorten.

Ölet samlades i en tunna, där det jäste upp, och användes denna jäst med fördel till julbaket.

M. 11217:15.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folkliv.forskning vid Lunds universitet

II KAP.

Helgdagsliv.

Det började nu lida mot jul. Förberedelserna voro många, och allt skulle vara färdigt i tide. Till dessa förberedelser hörde också slakten. På ett 50 tunnlands hemman slaktades vanligen 2 stora feta svin, fetade med ärter. Fåren, för hushållets räkning 2 eller 3, voro slaktade tidigare, då de kommo hem från betet feta och talgfulla. Skinnen av dessa bereddes hemma med ullen på och användes till pälsar. Av talgen stöptes ljus. Ack huru ofta har jag ej varit med vid dessa ljusstöpningar. När talgen, även sådan av nötkreatur, smälts i en järngryta, doppades brickorna en efter en med vekarna ned i talgen och drogos upp och ner så länge där fastnade något på dem. Dessa vekar voro 10 à 12 eller flera på varje bricka. Efter hand som en bricka sattes undan, hängdes den på en större bygel, som kunde bära en 6 eller 7 stycken, för att sedan när den svalnat doppas igen tills ljusen fingo sin ordinära tjocklek. Smalare ljus kallades pråsor och användes att röra sig med i kök och källare.

Då och då slaktades ett större nötkreatur. Dessa voro fetade på drank och saltades vanligen ner i tunnor. Huden bereddes av garvaren och förfärdigades hemma av byskomakaren till skor. Så ock huden av en gammal häst. Den slaktades av

M. 11217:16.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

"rackaren" eller "nattmannen" för 50 öre, och köttet lades ut till föda åt rävar och kråkor. Att slakta en häst ville ingen annan än ovansagda rackare. Men så ansågs han också som en oren person, som ingen kunde umgås med. Han var en sorts bödel i socknen, som utmärkte sig för ovanlig råhet och grymhet. När han avlivade hundar - även detta hörde honom till- så skedde det vanligen så, att han stoppade hunden i en säck och slog ihjäl den med en stor påk.

Till julstöket hörde också baket. Vanligen bakades 3 sorters bröd, grovt, sursött och florsiktat. Allt siktades hemma. Till gröten maldes korngryn.

Dagen före julafton kalkades stugan, pigan gjorde rent, nytt bås /halm/ lades i sängarna, på golvet sandades med strandsand och "enades" med eneris, som tillhandahölls av en man, som körde upp till Häckeberga, där han helt simpelt "tog" vad han ville och sålde det för mat julaftons förmiddag.

Så var allt i ordning till helgen. Jag förmodar att mödrarna den gången voro lika trötta som sedermera. Det har alltid undrats mig att, huru tidigt man börjat göra undan med julstöket, så har där ändå varit övernog att göra in i det sista, så att när kvällen kom, var fruntimren, mest mor, alledeles förbi. Hon skulle ju också tänka på allt och alla och bära ansvaret för det hela.

Julgran och julklappar brukades endast i s.k. herrskapshus.

M. 11217:17.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

Först senare har dessa ting kommit bruk bland allmänheten. Jag glömmer aldrig med vilken hemlighetsfullhet allt bedrevs i mitt hem dagarne före jul, när julklapparna arbetades, så mycket som möjligt gjordes hemma, och mor och systrarna voro mycket kunniga i handarbete och uppfinningsrika. Necessärer och morgonskor till herrarna, nattsäckar med eller utan katt eller "förgät mig ej" på sidorna, vantar och lampbrickor. Kom man händelsevis igenom rummet, där fruntimren sutto och arbetade på kvällarna, slogs vips förklädet över arbetet, och allt stannade av. Och så den hemlighetsfulla inpackningen och lackningen lillejulafton, vad det luktade gott av lack och ljus. Julgranen, som vanligen ficks i present av patronus, kläddes för det mesta julaftons förmiddag av mor och flickorna. Då var man portförbjuden hela dagen och fick hålla sig i angränsande rum. Men ack vad det kikades i nyckelhålet, och vad man försökte uppfånga en skymt av härligheten innanför, var gång dörren gick. När så kvällen kom, och dörrarne slogos upp, granen var tänd, och vi alla tågade in i matsalen, barn och tjänare, dessa senare med gårdsdrängen i spetsen och ej förglömmandes Hans Skräddare, som firade alla jul- och högtidsaftnar här i prästgården, alltid på vita strumpsockar. Då satt far och mor i lilla soffan vid ena långväggen, lyckliga och strålande, far vanligen med sin långpipa i munnen. När alla voro samlade, och stämningen blivit lite ledigare efter det första

M. 11217:18

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

högtidliga intrycket, bröts vanligen tystnaden av mors fråga: "Huru många jular har Hans nu varit här?", vilket ödmjukt besvarades med angivande av antalet, som ökades år från år, ty Hans saknades aldrig i skaran. Så prisades granen, "som aldrig varit vackrare", och tjänarna fingo sina julklappar, drängarna regelbundet en yllehalsduk och ett par gula bockskinnshandskar, pigorna förkläden och Hans en yllehalsduk, varefter samtliga tjänare gingo runt och tackade först far och mor och sedan oss syskon. Så började vår egen julklappsutdelning, som i tidigare år försiggick med "julbock", en utklädd piga, som gick framåthukad och vanligen med en kvast längs ryggen i vars främre ända fästats ett par baggahorn och över vilken hängts ett lakan eller skynke, till stor förskräckelse för oss yngre. Men ändå räddare blevo vi, när en julafton en stor björn kom inrusande under ett hemskt brummande med en jockey på ryggen i röd mössa och ridspö. Björnen var vår äldste broder Anders och jockeyen flickan Marie Pettersson, hushållselev hos mor, sedermera i mina minnen från skolåren omtalade fru Maria Bernt Borg, vår så gott som allt i allo under skolåren.

Detta sätt att fira julafton har jag bibehållit i mitt hem, och min kära hustru har berett oss alla både överraskningar och glädje, kanske ej så hemlighetsfullt som i min barndom men högtidligt och stämningsfullt. Och jag tror, att när våra barn tänka tillbaka på sina julaftnar, göra de det med samma

M.11217:19.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

glädje och tacksamhet som jag.

För att nu återvända till allmänheten, så var högtidsstämningen densamma som hos oss andra, men sättet att fira julafton något annorlunda. Klockan 3 e.m. voro alla sängar bäddade med vita lakan och stjärntäcke över. Borden voro försedda med duk, vilket ej förekom i vardagslag, och bänkarna kring dessa med täcke. Vid helgemålsringningen i kyrkan klockan 3 e.m. skulle allt vara i ordning ute och inne, alla dörrar väl stängda för trollen. Då lyftades alla mössor, kvinnorna knäppte händerna samman, nego och sade: " I Jesu namn". Så kommo drängarna in för att se huru fin stugan var och förfriskades med en sup och kakor. Sedan gingo de ut och gjorde toilett, tvättade sig, togo på sig sina helgdagskläder och bjödos in. Då var maten i ordning och bordet dukat. Maten bestod av soppa med fläsk i och gröt eller också fisk och gröt samt klenetter och stenkakor. Gröten var prydd med kanel i alla fasoner, som tösen gjort, allt efter som hon var kvick. På en hylla vid bordet över drängarnas plats voro "julhögarna" en för var dräng, bestående av en fläckt kavring, en bit revbensstek, stenkakor och klenor, att taga med sig ner i drängkammaren att bjuda sina julgäster. Drängen fick dessutom en kanna brännvin, som han hade att bjuda på under vintern.

Innan julmaten åts, skulle "pågen", även om han var son i huset, läsa bordsbönen. Så ock efter maten, varvid sjöngs en psalm, vanligen 272. 3. Sedan tackade man först far och mor,

M.11217:20.
FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

/alla tjänare sade far och mor till husbondefolket/ och därefter varandra, varefter hunden släpptes in och fick sin del av julmaten.

Medan bordet dukades av, gingo drängarna ut och fodrade kreaturen, varefter alla igen samlades vid bordet på sina platser, varvid aftonbönen lästes, och julpsalmer sjöngos. Så började jullekarna, vari alla såväl husbondefolk som barn och tjänare deltogo. De lekar, som förekommo, voro mestadels "sko blacka", vända sig i skäppan, dansa under plejel, fylla på flaskor eller tända på ljus sittande på en stång, som lagts över 2 stolar. Man klädde också ut sig på mångahanda vis. Men klockan 12 skulle julaftonen vara slut. Då serverades kött eller korv, fint bröd och smör. Sedan tog man godnatt och gick i säng.

När juldagens morgon bröt in, kommo drängarna, innan de gingo i stallarne, in i stugan och önskade far och mor, som satt rätt upp i sängen, "en god jul". Far och mor önskade dem "detsamma tillbaka". Så trakterades drängarna med brännvinssup, varefter de gingo ut och skötte omkring med kreaturen. Därefter kommo de in och hölls morgonbön med psalmsång efter husbondefolkets tillsägelse och anvisning. Så åts frukost, bestående av svinsylta med rödbetor samt gröt och öl. Sedan lästes och sjöngs igen på maten, varefter husbonden bestämde, vilka som skulle gå i "Guds hus", mestadels 3 eller 4 från vart ställe. Efter gudstjänsten åts gemensam måltid, lästes och sjöngs

M. 11217:21.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

varefter husbonden frågade dem, som varit i kyrkan, efter ingångsspråket, vilket alla kunde göra reda för. Så hämtades postillan, och dagens predikan lästes högt av den, som därom fick tillsägelse, varefter mannen eller kvinnan talade om dagens betydelse, sådan de lärt av sina föräldrar.

På juldagen var man stilla. Färdande på vägarna, gående eller körande förekom icke. Juldagens afton firades ungefär som dagen före.

Annandag jul kommo drängarna in liksom juldagens morgon, innan de gingo i stallet, och önskade far och mor"god jul och allt gott, och att de måtte ha tur med kreaturen" o.s.v. På bordet lågo då 2 skivor bröd. Av dessa beto drängarna var sin bit till en sup; det andra gömdes till våren till hästarna. Man trodde detta skulle hindra dem att bli trötta under vårgången. Sedan det ätits frukost, gick man återigen till kyrkan liksom juldagen.

Sedan middagen ätits den dagen fingo tjänarna gå till sina föräldrar, och hade de då med sig en kaka julbröd ibland 2. Före eller mellan helgdagarna kom soldaten och hämtade sin julmat, en eller 2 kakor julbröd och ett stycke fläsk. Skolläraren fick då också sin julmat, vanligen hemburen till sig av barnen.

Annandagen på kvällen gingo tjänarna utklädda och hälsade på varandra i hemmen. Där skulle då "bestås" antingen mat på bordet eller stenkakor, varefter samtliga följdes åt till nästa

M.11217:22. FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

gård ända till 20 personer. Denna sed är ännu i bruk här, och varje jul ha vi här besök någondera helgdagskvällen av den utklädda skaran, vars inträde i köket tillkännages för hela huset med ett illvrål av jungfrurna, som komma farande in med förskräckelse. Då gäller det att traktera julmat och gotter, och barnen ha en stor glädje av att se på dessa utklädda i sina fantastiska masker och dräkter. Men allt går så hyggligt till, och någon osedlighet vet jag aldrig har försports.

Om vardagarna i helgen fick ingen "rundgärning" förrättas d.v.s. sådana där redskapet gick runt. Spinnrockarna sattes upp på loftet, och fruntimren sydde och stickade. Drängarna gingo i sitt vanliga arbete, och husbondefolket reste bort eller tog emot främmande, som kom för att smaka på julmaten.

Nyårsafton "sköts nyår". Detta skedde för det mesta inne på gårdarna eller utanför fönstren. Det gällde att smyga sig in på gården, lossa sina skott och så försvinna. Men man lyckades sällan komma undan. In skulle man och "bestås" skulle där. Drängen på gården var oftast med och invigd i komplotten. Han anförde vanligen skaran och visade väg genom den halvöppna porten. Väl inkomna på gården stängdes porten till av pågen eller halvkarlen, och så var man tvungen att " gå in ", men ej utan vederbörligt krusande. Man visste, vem som var duktigast att "bestå", och den som bestod mest fick de flesta skotten, stundom ända till 20. De "snåle" fingo ringa eller inga

M.11217:23.
FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

alls. Man gick från gård till gård till klockan 12 på natten.

På nyårsdagens morgon fortsattes skjutandet från klockan 5 på morgonen till gudstjänstdags, då man gick i kyrkan. Hemkommen därifrån gick man till bords och åt middag, varefter historierna haglade om hur många skott envar hade fått. Den som fått flest berömdes, men den som fått minst skämdes ut. Han var snål.

Nyårsdagen var man liksom juldagen stilla. Ingen färdsel på vägarna. Man höll sig hemvändes, åt sina mål, läste och sjöng.

Trettondeafton helighölls med "kimmande"i tornet. Då "skrapades grytan", som det hette, och gick så till, att medelst en järnstång, som stod på torngolvet med ena ändan, kördes runt flera varv, varigenom ett brusande ljud åstadkoms. Detta upprepas 3 gånger mellan aftonens ringningar, som också voro 3, strax efter varandra, till stor förnöjelse för byns manliga ungdom, som oftast biträdde vid kimningen. Denn sed, som är mycket gammal och mångenstädes för länge sedan bortlagd, har här bibehållits än i dag.

Trettondeafton gingo "stjärngossarna" omkring med sin Betlehemsstjärna, som ofast var försedd med tända ljus inuti och klädd med papper och band i allehanda färger. Den ene "gossen" blev stående ute på vägen med en påse, vari stoppades all mat, som bekoms. Brännvinet, som spenderades, tvillnades på medhavda

M.11217:24.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

flaskor under föregivande: "Vi kan inte syppa mer, för då kan vi inte sjunga" och " vi ha ej råd att köpa något". Husets folk kallades alla tillstädes. Far och mor och töserna sutto andaktsfulla med hopknäppta händer och hörde på under utrop: "Ack horr di kan sjunga grant."

Så gick man i det vardagliga tills fastan gick in. Då inföll det stora och efterlängtade fastlagsgillet, som alltid firades fastlagsmåndag och då med varjehanda lekar av byns ungdom, som samlats på därtill lämplig plats. "Slå katten ur tunnan" och "ta ringarna" förekom mest. På senare tider togs katten bort. Det ansågs för djurplågeri, och man kan bättre tänka sig än beskriva det arma djurets förskräckelse, när slagen föllo på tunnan, som hängde i ett rep eller en kätting, utan möjlighet att komma ut förrän bottnen i tunnan lossnade och föll till marken eller tunnans sida slogs in, då katten mera död än levande föll till marken. Katten ersattes då i stället av en kanna "hembryggt", väl emballerat. Den som slog det slag, för vilket katten kom ut eller spritdunken föll till marken, blev kung för dagen. Så ock den, som då gillet firades med att "ta ringarna", lyckades taga de flesta. Men att bli kung ansågs lite generande, ty han skulle bjudas på gillesmaten, som anskaffades av därtill utsedda i den gård, där man utbett sig tillstånd att anordna festen för året, och kostnaden fördelades på ryttarna.

M.11217:25.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folkliv.forskning vid Lunds universitet

Själva festligheten gick så till. På morgonen klockan 9 samlades ryttarna stundom ända till ett fyrtiotal på platsen för festligheten, oftast på en klövervall, inför en åskådareskara av stundom bortåt 1000 personer. Man började med en "besk". Så reds runt kring platsen. En stång med en arm, på vilken taljan med ringarna hängde, var rest vid ena sidan och markerad med en flagga, där också musiken, vanligen en fiol och en flöjt, placerats. Så började ridningen, vanligen av tillställarne för dagen, följda av alla de andra i rad. Man red runt, och gällde det att med en käpp, som man höll i högra handen, taga en ring ur taljan. Denna utgjordes av en flat bleckdosa, förfärdigad av smedgesellen och så konstruerad, att då den hängde med ena ändan nedåt, alltid en ring föll ned i öppningen i underkanten av dosan och visade något mindre än hälften av sin yta. Alla ringarna voro lika stora. Då det ansågs genant att bliva kung, förfelades ofta ringen med vilje. Svårigheten att få en kung avhjälptes då genom att märka en ring med ett k. Den som tog denna, blev obönhörligt kung för dagen, och ridningen var slut. Flaggan höjdes i luften, man hurrade och ropade: "Kungen är funnen", och med spelemännen i spetsen reds till gillesgården.

Alla ryttarna voro redan på morgonen klädda i högtidsdräkten, vita byxor, stövlar med skaft, rock och mössa med band, vita eller röda, med en rosett vid högra sidan, alla lika. Färgen på rosetten bestämdes av tillställarna för dagen. Tidigare

M. 11217:26.
FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

var i mössan fästat ett fastlagsris, gjort av färgad sitter-tråd i olika färger föreställande kvistar och blad, helt konstnärligt förfärdigade av en kvinna, som vanligen var ensam om sin konst. Då det senare blev svårt att anskaffa dessa ris, lades de bort.

Efter ankomsten till gillesgården serverades brännvin och smörgåsar av flickorna på stället och andra flickor, som kommit tillstädes, vilka därefter hjälptes åt att "klä kungen" i hög hatt med fladdrande band i olika färger,bandulär av vitt linne, sabel vid sidan, ofta ett s.k. "skätteträ". Sedan reds från gård till gård. Man började vanligen i prästgården, därefter till Herrskapet på Näsbyholm, om de voro hemma, där vanligen 10 kronor erhölls till hjälp till gillet, därefter till Näsbygård och sedan till alla de ställen, därifrån drängen eller någon av sönerna voro med. På alla ställena trakterades med brännvin, öl, kakor eller smörgåsar. I spetsen för tåget redo 2 förriddare, de förnämsta i skaran. Efter dem musikanterna med en ryttare mellan sig, som styrde dessas hästar, därefter kungen med en fanbärare vid vardera sidan, sedan de övriga 2 och 2, alla på husböndernas bästa hästar, som fodrats extra av drängen lång tid i förväg och till fastlagsgillet voro sprakande yra. Tåget avslöts med 2 av de mera äldre och pålitligare, som skulle se till att ingen blev efter eller tappades bort.

M. 11217:27.
FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

När de nalkades en gård, spelade musiken upp, man red in på gården, där plats var beredd åt alla. Husfolket mötte i förstugudörren i högtidsdräkt, gubben blottade sitt huvud och hälsade kungen, som tog noga reda på hans familj och förhållanden i övrigt. "Huru många glyttar har du? Jaså sex stycken; de va bra, då får jag pågarna till krigare" o.s.v. "och jag ska nok sänka dina skatter" och annat, som han kunde finna på, i början trögare, men tungan löstes efter hand. Därefter serverades alla av flickorna, så hurrades för husets folk till tack för trakteringen sedan dock kungen först sagt sitt ord till"tack för den heder, som visats honom och hans följe". Musiken spelar upp och så bär det av till nästa gård, där samma scen utspelas.

Sedan alla gårdarna besökts, reds till gillesgården för att anmäla återkomsten, varefter man skildes åt och envar red hem till sitt för att avlämna hästen, tvätta sig och kläda sig och så ta sin flicka med till gillesgården, där så kalasandet och dansen togo vid. Man började med måltid vid ljustänt, fisk och gröt, varvid äldste drängen läste till och från bordet och alla knäppte händerna under djupaste vördnad. Så tråddes dansen. Kungen öppnade balen. Den han bjöd upp blev drottning, kläddes i krona, som dock lades av, så snart första dansen var slut. Vanligen hade kungen sin egen tös med sig, och då var drottningen på förhand given. Men där ej så var förhållandet,

M. 11217:28.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

gömde sig flickorna, och "offret" fick ibland släpas fram. Efter första dansen var det slut med benämningen kung och drottning, och den som bröt däremot fick smörj.

Dessa gillen firades ej varje år i samma socken. Men alltid någonstans i orten och då under stor tillslutning. Alla skulle vara lediga den dagen. Alla ville ut och se på.

Jag minnes ett sådant fastlagsgille här i Gerdslöv. Det hölls här ute på smedgatan 1867 och Jöns Olsson, dräng hos min fader, sedermera arrendator å ett mindre ställe under godset och far till skulptören Anders Jönsson, var kung för dagen. Men detta var nog sista gången i denna socken.

Skärtorsdagen skulle alla portar, dörrar och lämmar vara "korsade", vilket vanligen gjordes av en utav tjänarna med kalk eller krita. Öppna homejder, som saknade lämmar, försågos med kors av trä, och över öppna portar stacks en lie i takskägget och på bakugnen lades också en lie, instucken i gruset, allt för att hindra Nisse att ta något eller ställa till någon olycka. Nisse ansågs den tiden ej så god. Han bar säd och foder från den ene till den andre. Om våren, då sädesförråden mättes upp, och alltid hade svunnit några procent, trodde man att Nisse burit det bort. Och fanns någon mera välmående, var det alltid han, som fått det. Kvast, raka och grissla gömdes väl för att ej trollen skulle rida till Blåkulla på dem. Gamla, fula käringar ansågos för troll och troddes kunna göra ont åt män-

M. 11217:29.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

niskorna eller djuren. Då de kommo och tiggde eller på besök, fingo de alltid vad de ville ha, ingen vågade neka dem något.

För det mesta fanns i varje socken en "klok kvinna". Hon kunde uppenbara, när något hänt folket eller kreaturen, säga "vem som gjort det". Om mannen kom hem en kväll och var sjuk, då hade han råkat ut för något på vägen. Vanligen var han full. Föll han i diket, så var det något otyg, som ansågs ha knuffat till honom, bäckahästen eller något troll. När han kom fram till gården, gick han genom porten i rännstenen, för där kunde ej trollen följa honom. När drängen såg honom gå in rännstenen, vågade han ej tilltala honom, såsom han eljest var vand. Ej heller kvinnan fick tala till honom, eller ljus tändas. Mannen skulle lägga sig i mörke och släpptes in i stugan efter vissa knackningar, dem alla i huset förstodo. Iakttogs ej detta, blev han sjuk. Nästa dag gick kvinnan till "den kloka" och tog henne vanligen med hem, för att se om något kunde upptäckas nånstans. Om mannen ej blev bra till kväll, så hade "den eller den gjort det. Akta jär för den", sa den kloka. Inga namn nämndes, men man förstod, vem hon menade. På natten skulle där "rökas" och "stöpas" över honom. Rökelsen gjordes av örter, som plockats midsommarafton och torkats. Patienten ställdes naken på golvet, och ett lakan hängdes över honom. Rökelsen antändes i en liten järnskål, som fördes in under honom. När han så lagts i säng, togs skålen ut på spisen och i den smäl-

M. 11217:30.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

tes bly, som så slogs i vatten, och av figurerna i blyet kunde man gissa sig till orsaken till olyckan."Den kloka" fällde utslaget. Ibland var det en hund, ibland en häst och ibland en människa. "Ser I", sa hon, "va de inte de ja sa".

Dessa föreställningar hängde ännu i på 60-talet. En kväll hade en man från n:r 14 Gerdslöv varit och hälsat på på n:r 26 och gick hem vid 10-tiden något beskänkt. Sonen på n:r 26 fick tillsägelse av sin far att följa honom och gick bakefter, osedd av vederbörande och med gårdshunden i sällskap. Mannen gick som oftast på den tiden rätt över markerna förbi n:r 5 och vid södra sidan av där befintliga mossen. Hemmasonen från n:r 26, som förresten var ingen annan än min sagesman, gick på norra sidan av samma mosse. Hans och hundens bild avspeglade sig i vattnet. Då mannen från n:r 14 såg detta, trodde han, att han råkat ut för otyg. "Han hade sett en man med en hund, som lett honom ner i en stor mosse, och där hade han gått vilse", sa han. Full som han var, hade han vid hemkomsten satt sig på sin förstugutröskel och ej vågat gå in. Där satt han och frös och fick fantasier. När han så vaknade och kom in, berättade han, att han varit utsatt för trolldom. Vips skickades bud efter Jöns Skräddares kvinna på n:r 6, som var"klok". Hon "rökade" och "stöpte" över honom och i blyet fick hon se "en man och en hund". Och då var det fastslaget, att mannen varit utsatt för trolleri, som velat "ölägga han".

M.11217:31.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

Som förut nämnts voro vägarna genomusla. Ibland sjönk vagnen så djupt ner i gyttjan, att hästarna stannade. Då var det troll, som "höll igen eller åkte bakpå". Då togs huvudstolen av ena hästen och genom den tittades; då kunde man se om där fanns troll med i spelet. Syntes då inga, så lades ett kors av halmstrå eller träpinnar framför hästarna. Så leddes hästarna över korset, och trollens väg var stängd.

Långfredagen firades som juldagen med stor högtidlighet och kyrkobesök. Men ingen fick färdas ute utan till och från kyrkan.

Påskdagen likaså. Dock tilläts den dagen att leka på eftermiddagen. Man "slog boll" och "sprang änka" vanligen på "stackaplatsen", som nu rödjats undan och var fri från halm. Man åt "rullekampar" d.v.s. färgade påskägg, mycket hårdkokta, samt stenkakor av rågmjöl stekta i fårtalg. Dessa "rullekampar" brukades i alla hus. I mitt hem i många olika färger. Fruntimren excellerade uti att få dem brokiga och blommiga genom att binda på gräs och band eller klistra på ett namn av pappersremsor, som då avtrycktes på äggskalet. I yngre år "rullade vi ägg", som det hette. Därav namnet "rullekampar". Man ställde ett taktegel på häll och utför detta rullades ägget i en båge utåt golvet och råkade det därvid vidröra ett annat, som tidigare rullats ut, blev man den lycklige ägaren av detta. Med tur och skicklighet kunde man vinna ett helt tjog beroende på

M.11217:32.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

medspelarnas antal. Det brukades också att lägga äggen på rad längs ena väggen i rummet med visst mellanrum och söka råka dem med en boll, som rullades ut från andra ändan av rummet, vilket dock hos mig och syskonen aldrig vann samma gehör som rullandet från taktegelpannan. Men mina barn hava aldrig funnit nöje i rullningen varken från pannan eller med bollen. Däremot ha de varit mycket intresserade av att söka upp "rullekamparne" i trädgården, bland gräs och buskar, där min hustru, som alltid förstått att sysselsätta och roa barnen, lagt ut dem i all hemlighet på de minst upptänkliga ställen, till stor fröjd för "lillbarnen", som då också kunnat vara med och stylta ikring på små knubbiga ben och höja ett skrik av förtjusning, när de lyckades att finna ett ägg.

Den 1:ste maj firades alltid med majstång. Man sjöng in den nya våren, som alltid var löftenas och hoppets tid. Nu började andra dagar för både människor och djur. Det stilla, enformiga livet inomhus under de långa vintermånaderna skulle nu utbytas mot det rörliga livet på mark och äng. Ej under att man då liksom med en glädjefest hälsade våren och rustade sig för de kommande mödorna. Den 30:de april, dagen före 1:ste maj, gingo drängarna omkring och sjöngo maj, vanligen med en musikant i spetsen. Man gick från gård till gård, fick ägg och pengar, som gömdes till sådden var över. Då avhölls ett större gille hos den, som hade bäst plats och ville upplåta sitt hus,

M.11217:33.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

varvid hela byns ungdom kom samman. Man började på eftermiddagen med fisk och gröt och senare på natten åts "äggakakor" och stenkakor med många supar till, dansade och lekte till klockan 4 på natten, då man gick hem för att fortsätta nästa dag vid samma tid. Och denna glädjefest var väl unnad, ty vårarbetet var ansträngande, så ansträngande att första dagen efter vårsåddens slut, hölls s.k. "vårduns" som bestod i att alla utom mannen lågo och vilade till klockan 12 på dagen. Eljest var det vanligt att stiga upp klockan 3 och fodra djuren. Men den dagen fick mannen göra detta ensam.

M.11217:34.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

III K A P.

U t e a r b e t e t.

Vårarbetet började vanligen ej förrän i maj. När backarna voro någorlunda torra harvades. Detta arbete utfördes merändels av "halvkarlen", som helst skulle ha ett par nätta hästar, som kunde springa bra, gärna endera en unghäst. Vanligen harvades på tvärs eller på sned, men alltid "i spring" d.v.s. i trav. Klockan 4 på morgonen sattes för. Så gick det med samma fart till klockan 7 eller ½ 8, då han tog hem och fodrade djuren och själv åt davre. En timme hölls rast. Så gick det löst igen till klockan 12. Då hölls middag och rastades i 2 timmar. Så gick det igen till klockan 5, då medafton hölls en timmes tid, och så "travades" igen tills det blev mörkt. I harvningen såddes säden för hand av drängen. Detta skedde alltid på rasterna. Så fort han slukat maten, gick han till arbetet. Aldrig någon vila. Endast djuren fingo vila. Biten, som blivit besådd, drevs så med årder. Detta liksom harven var helt av trä med ett beslag av järn på nosen och kördes alltid av mannen själv eller drängen, förspänt med 2 hästar eller oxar. All säd "drevs ner" på den tiden med årder. Sedan detta var gjort, harvades åter, och därefter gällde det att "slå klas", så jorden blev fin. Detta senare förrättades av pigan och pågen, som voro försedda med var sin klubba av trä med avlångt huvud och böjt skaft. Så har-

M. 11217:35.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

vades och trumlades omväxlande tills jorden blev riktigt fin.

Till "trindsäden" d.v.s. ärtor och vickor, plöjdes aldrig på hösten. Det gjordes i stället på våren samtidigt med det andra arbetet. Plogen, som var av trä, liksom övriga redskapen, med järnbeslagen spets, drogs alltid av 4, ett par oxar närmast och hästarna före. Pågen, vanligen en 12-eller 13-åring, skötte tömmarna, och drängen eller mannen plogen. Detta arbete ansågs mycket styvt och började ej förrän efter frukosten och pågick till middag, då man tog hem, och fortsatte sedan till medafton. Denna, som bestod av en smord flottmat eller mjölkdoppa och bröd, serverades ute på marken för tids vinnande. Då satt alltid drängen och pågen på plogen, hästarna åto ur sina "mulapåsar", men oxarna fingo ingenting. De lade sig ner på marken och tuggade drev d.v.s. idisslade och hade ej behov av annat än vila. Sedan arbetades igen så länge man kunde se.

När djuren spändes ifrån, ställdes alltid redskapen längst inne på stycket, aldrig vid vägen, för att ej stjälas bort. Harvapinnarna voro mycket begärliga även såsom bränsle.

På tal om "årdret" få vi ej glömma "plogstaven", en vanlig bulling spetsad i ena ändan. Den stacks ner mellan årderhuvudet och dess ena öra och användes för att styra bättre. När blodet sjöd över, kunde den även användas som pryl, och när mannen gick trött hem om kvällarna som käpp.

M.11217:36.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

Cirkulationen var 6 lotter eller skiften, 1 råg, 2 korn, 1 havre, 1 träda, 1 klöver. Trädan togs aldrig upp förrän senare på sommaren. Den användes till bete åt får och kalvar och företedde en brokig vegetation. Kalvarna stodo tjudrade, men får och lamm gingo lösa, ävensom svinen, vilka passades av " vutepågen" /vaktpojken, en 8 à 9 års sommarpåg/, som drev dem ut och hem morgnar och aftnar.

När trädan togs upp på sensommaren, var det ett varmt och styvt arbete. Då satte man alltid 4 för plogen, oxarna närmast och hästarna före. I varje lott var merändels ett kärr. I detta fanns mygg och blindknaggar. Blev det så en riktigt varm dag, så surrade bromsarna kring oxarna, som satte svansarna i vädret och "besade". Då rände de vanligen först hornen i rumpan på hästarna, som satte av i sken. Pågen, som körde, och försökte hålla dem, stod på huvudet med samma, och hela ekipaget i fullt sken. Det var merändels ej utan sina komiska sidor och ett fasligt arbete att fånga in djuren. Seldon och allt slets sönder, och mången gång dröjde det en hel dag innan det lyckades få tag på dem. En gång hade en stut i förskräckelsen bräckt sig in i nabons svinhus, där han upptäcktes först dagen efter och efter mycket letande i torvgravarna, dit det vanligen bar rakt på huvudet. Endast genom att välta väggen lyckades man få djuret ut.

I början av juni togs lammen från mödrarna och stängdes in.

M.11217:37.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

Dessa senare blevo då mjölkade, och mjölken slogs i en liten tunna, som hade sin plats i "bästuen". Där samlades fårmjölken hela sommaren och åts om vintern till bröd i stället för flott. Denna mjölk kallades "syltemjölk" och ansågs som en läckerhet.

Sedan vårgången var slut, togs torv. Detta tillgick sålunda. Först maldes graven tom eller nästan tom med en s.k. "vattenmölla". Den lånades av någon, som ägde en sådan, vanligen blott en i socknen eller däromkring. Den tingades vanligen på vintern för att få den tidigt på sommaren. Ett par naboar lade då "lav". Pågarna skiftades att köra, och möllan gick natt och dag, ofta en hel vecka. På kvällarna efter slutat arbete samlades ungdomen från granngårdarna för att muntra sig på "mölleplatsen" och hålla pågarna vakna. Man lekte och roade sig. På marken var utbredd halm med säckar och täcken. Klockan 2 på natten kom husbönderna. Då löstes pågarna av, och gubbarna körde växelvis till klockan 4, då pågarna kommo åter och ansågos vara utvilade, ehuru det oftast var som det kunde med den saken. De voro ibland så sömniga på dagen, så de körde och sovo och ofta trillade omkull. När graven så var tom, gällde det att få torven upp, innan graven igen var full av vatten. Arbetet tog vanligen 14 dagar. Fem man högt skulle man vara. Mannen "slättade", pågen och tösen "rullade", drängen stod i graven och "redde till", och

M.11217:38.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

halvkarlen "öste upp". Så gick det hela dagen, och ansågs man böra ha tagit minst ett lass för var person. Mannen, som "slättade" torven, skulle också skära den eller "skriva" som det hette. Han hade en trehornad gaffel, med vilken han drog linjer på längs och på tvärs. Torven delade sig efter dessa ränder och torkade samman i fyrkantiga stycken om 6 tum i fyrkant. När den blivit torr "vändes" den, "råsades", "käglades", allt med nödiga mellantider för att bli genomtorr och kördes så till sist hem för eget behov och för att "ydas" till dem, som så skulle ha, skolläraren, barnmorskan, soldatan och fattighjonen. På ett hemman om 50 tunnland togs merändels 60 lass torv.

I mossarna gjordes den tiden en hel del intressanta fynd, vilka man dessvärre ej förstod att taga vara på. På n:r 26 Gerdslöv fanns en gång i en torv en guldring så stor, att den gick på 3 fingrar och rätt tjock. Det var 1835. Upphittaren var en 12-årig tjänsteflicka på stället, och hon förstod ej bättre, än att hon sålde den till en kringvandrande jude för ett kläde /huvudduk/.

Sen var tiden inne att "lava på husen". Man körde hem lera, som lades på gården och ältades med hästar. I leran blandades småhalm för att den bättre skulle hänga samman. Sedan klinte tösen alla hål och springor i väggarna, "halvkarlen" bar leran in till henne, och drängen "svummade" som

M.11217:39.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

bestod i att dänka alla springor fulla med en blandning av vatten och grus. Sedan kalkades.

Höstarbetet sköttes för det mesta med "lav". Man hjälpte varandra. När rågen på ett ställe skulle huggas, kom drängen, pigan och pågen från granngården bittida på morgonen. Man högg med lie. Drängen högg, pågen tog upp, och tösen band, en gammal gubbe satte upp. Upptagningen var rätt så ansträngande. Själv har jag i "pågaåren" ofta hjälpt till i hemmet med detta. Man gav sig ej, fast det knasade på, och då jag beklagade mig över den verkande ryggen, fick jag till svar av gamla Else Henriks, som över 60-årig var rask som en ungdom: "Ha, ha, Viktor han har min liv ingen rygg, han har bara en sinna /sena/, som gumpen han hänger i." Och därvid fick man låta det bero.

En sådan höstdag ansågs som en gillesdag. Det serverades gillesmat hela dagen. Till middag soppa och kött, vanligen av lamm, som slaktats dagen till ära, och på kvällen fisk och gröt, stockafisk eller plejlafisk, som köptes i staden och hängdes på loftet för att alltid vara till hands. Det blev alltid sent, ty man arbetade så länge man kunde se. Och först vid 11-tiden avslöts gillet. Nästa dag var alltid en del efterarbete. Men tredje dagen höggs hos nabon.

Den övriga säden höggs av drängarna och sådana, som skulle "göra rätt för sig" för "ögahjälp","satt lin", "får födda" och

M. 11217:40.
FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

"pantoffler satta". Dessas kvinnor "rullade" och på kvällen, när solen gick ner, hjälptes alla åt att binda, och gubbarna satte upp. Ofta kommo även sockenhantverkarnas gesäller och lärlingar, och då gick det raskt. Men då fick också mor sätta på den stora grötgrytan, ty gröt, kött och smör fick ej saknas, ej heller brännvin och dricka.

När säden var bärgad, "rystades hören". Den bands i små kärvar, som ställdes upp i en kägla på 5 eller 10 stycken, och stod så tills den torkat. Då kördes den in, lades vanligen på logen, där den "rivvades" av drängen och tösen, breddes sedan ut på stubben, helst den nya klöverstubben för daggens skull, då den skörnade bättre. Den tid hören låg utbredd, voro kvinnorna mycket beschäftiga. Med strumpan och "spyddorna" /strumpstickorna/ i handen gingo de till varandra eller följdes åt och såg på hören, när den skulle kunna brytas. Så kom de överens. "den dagen kan du bryda och den dagen jag" o.s.v.

När brytningen gick av stapeln, grävdes först en grop, vanligen 4 alnar lång, 2½ aln djup och 1½ aln bred. På sidornas kanter hösthäckar, stödda med pålar, och däröver lades ett par järnstänger av flatjärn, varöver linen breddes. Vid ena gaveln var en nergång liksom en trappa, den andra gaveln var tät. På bottnen av gropen anständes ett bål, vanligen av torv och något ved. En gammal säker kvinna, som var vand vid yrket, skötte elden, och då den brann för starkt, slogs vatten på. När linen

M.11217:41.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

torkats tillräckligt av värmen underifrån, bars den bort och lades i brytan, ju varmare dess bättre, då "skävorna" lättare lossnade. Brytningen sköttes av en karl och ett fruntimmer, oftast förlovade eller folk som "höll bra". Karlen bröt och fruntimret "skavade" d.v.s. gjorde det rent och fint från "skav", medan drängen gick efter en ny famn full lin.

Dagen före var det vanligen höstgille för de äldre och de gamla, som hjälpt till med hösten. När brytningen var slut, var det gille för ungdomen s.k. "brydegille". Då kom de från hela laget, och kvällen firades med gillesmat och dans långt ut på morgonen. Således gille i 2 dagar.

När kvinnorna gick till gille, voro de "söndagsklädda". Så ock mannarna, med nerliggande skjortkrage med knapp av silver, tröja och väst med silverknappar, långbyxor och lärskor med knäppen över vristen eller ock långstövlar. Mannen gick alltid före och kvinnan några alnar efter. Mannen rökade långpipa och hade vanligen med sig ett par stycken sådana till gillesfolkets förfogande. Kvinnan, som gick efter, höll för det mesta händerna sammanknäppta om näsduken. Man kom aldrig på utsatt klockslag, alltid senare minst en eller ett par timmar, annars ansågs man "sylten" d.v.s. hungrig. Man åt sig blott halvmätt, ty att äta sig mätt borta ansågs som en skam.

Vid gillena anordnades alltid ett extra bord bestående av rumsdörren, som lyfts av och lagts med ena ändan över stug-

M. 11217:42.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

bordet och den andra vilande på en tunna. Över borden lades dukar, och man satt till bords på bräder över stolarna, som sällan voro flera än tre.

Vinterarbetet var ungefär detsamma överallt. Man "plejlatröskade" säden. En s.k. "toskeman" hade åtagit sig det hela mot t.ex. var 15:de eller 16:e tunna. Han kom vanligen 3 à 4 på morgonen och höll på hela dagen så länge han kunde se. "Halvkarlen" skulle hjälpa honom. Drängen skötte höstplöjningen med oxarna närmast och hästarna före. Pågen skötte tömmarna. Mannarna skötte ingenting. De bara gick ikring till varandra och söp och kommo överens med varandra om sina stadsresor.

Dessa företogos vanligen en gång i veckan för att sälja säden, och alltid i sällskap ett par 3 à 4 skjutsar. När toskemannen tröskat så mycket att där kunde bli lass, 3 à 4 tunnor s.k. "bäst säd", kastades "drössen" på logen med handkraft medelst en skoffa och harpades. Bästsäden lassades på vagnen, resten som skulle bliva såsäd och fodersäd, bars upp på loftet. Vagnen smordes. Denna var en vanlig bolstervagn med 4 skaglar, smord med tjära. En liten kanna med tjära hängde alltid under vagnen i händelse av behov. Klockan 8 på kvällen spändes för. Korstyglar fanns ej, endast 2 handtyglar, som knäpptes en på vardera yttersidan och en s.k. "meltim" eller mellantömt, som fastgjordes på innersidan, mellan hästarnas huvuden. Bud gick till de andra, som skulle med i samma "fora"

M. 11217: 43.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

och så möttes man på en bestämd plats i byn. Man startade på en gång, körde hela natten och rastade blott en à två gånger. Då fodrades och vattnades hästarna, och resenärerna stärkte sig själva med mat och brännvin, som medförts i den s.k. "madpossen" som ej fick saknas. Till staden kom man i dagningen vid 6-7 tiden. På värnen kommo "schåarna", som hoppade upp på lassen och värvade envar för sin principal. Ofta lyckades de vinna en överlöpare, men mestadels blev man trogen sin gamle köpman. Detta köpslagande kunde dock ofta föranleda en liten stegring i priset och var ej illa sett av mannarna. Inkomna på köpmannens gård, hissades säden upp på loftet av magasinskarlarna och mättes i ett kar, som rymde jämt en tunna. En liten stampning i golvet av magasinskarlen för att säden skulle packas bättre, upptogs ej alltid så nådigt, men man lugnade sig, när det sedan bjöds vin på kontoret och i bästa fall 5 skilling över priset. Sen gick man och sökte upp varandra hos de olika spannmålshandlarna och överlade om vad man fått och bestämde tiden för hemresan. På utsatt klockslag möttes man på torget, mer och mindre laskade. Alla satte i gång samtidigt med ett "smack". Hästarna ryckte till med ett nyck, och så bar det av "för lösa boglinor", så stenarna och grusen rök omkring, och folket på gatan räddade sig under vild flykt in i portar och förstugor. Sen gällde det, vem som kom sist till "kruen", för den skulle "bestå" på de andra. I det fallet var man beroende

M. 11217:44

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

av hästarna. Dessa hade en underlig förmåga att smita förbi varandra. De visste så väl att akta sig för att köra fast eller i diket. Och en gång före släppte de ingen förbi. Hemresan företogs vanligen vid 3 à 4-tiden på eftermiddagen och till hemmet kom man vid 9- eller 10-tiden på kvällen. "Pågen" som alltid körde de äldsta och sämsta hästarna, kunde ej hålla takt med de andra än mindre köra i kapp och ansågs mera som en slags "pass upp" för de andra, som skulle fodra och se till deras hästar. När man så kom hem och hade ätit, slogs språklådan upp. Då skulle mannen tala om, vad han sett och hört i stan och på resan, om tjuvar, eldsvådor, bröllop och dödsfall, ty tidningar höllos ej, och vad han fått för sin säd. Merändels hade han med sig hem kakor till glyttarna och kryddor, anis och kanel till mor, såvida han ej i fyllan glömt alltsammans. Då gällde det att svänga sig, att kakor ej kunnat inköpas, ty "alla kagekäringar hade bled ovänner o va i lag me o slos", var en ursäkt, som gick i glyttarna, men mor hade sin egen tanke. I övrigt köptes mycket lite. Något kaffe då och då, utom ovannämnda kryddor. Men ej socker. Man använde honung, det hade man oköpandes.

I mitten av februari voro stadsresorna slut. Då hade man uttröskat och utsålt. Visserligen kördes även däremellan till staden, om smeden skulle ha hem järn eller skomakaren läder. Men eljest nöjde man sig med gångbud. Det fanns ock sådana, som gärna gingo ärende till stan och för en billig peng. I Espö fanns en

M. 11217: 45.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

man, som gick till Malmö ett par gånger i veckan för 16 skilling och hörde efter priserna åt spannmålshandlaren. Han gick vanligen på morgonen och sades kunna gå vägen fram och åter på 8 timmar. Och här i Gerdslöv fanns i min ungdom en kvinna, densamma som omnämnes i min beskrivning över fattighjonen. Hon hette Ingar Anders Nils, "korran" kallad för hon och mannen hade på sin tid bott i ett hus vid "korreled" nånstans neråt "prästvägen" mot Önnarp. Hon gick ärende till städerna för 12 skilling och då alltid stickande strumpa. Hon nekade ej att bära saker och ting från stan, som hon köpt åt folk, och bar på nacken hem från Lund många spinnrockar, som hon köpt där på torget, och ibland 2 stycken på en gång.

I mitten av februari, när tröskning och stadsresor voro förbi, flyttades huggebocken och täljebänken in i stugan. Då gjordes alla redskap. Man "högg upp", gjorde i ordning alla harvpinnar, svinglar, selakalkar och hamlaslör m.m., allt som behövdes för jordbruket, rivor, "fåraböjlar" och "hilleböjlar". Mannen och drängen slöjdade, halvkarlen passade kreaturen och skar hackelse i förlag för vintern och gjorde snärtar. Pågen kardade till tösen. Allt skedde under dålig belysning. En tranlampa på en "dalla", en träklots med stake på. Allt detta skulle vara överstökat till den 1 mars, då väven togs in. Denna blev stående i stugan till maj, då räckorna skulle vara färdiga att läggas på blekan.

M. 11217:46.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

När fåren lammade togos även dessa in i stugan. Då blev där så trångt, att man knappast kunde röra sig. Husen voro så kalla, att lammen eljest fröso ihjäl. När dessa voro en 14 dagar gamla, släpptes de ut i husen, och andra togos in i dessas ställe. Låt oss tänka oss ett rum den tiden, 9 alnar långt, 7 alnar brett, rymmande himlasängen, kakelugnsbänken, långbordet med bänker omkring, gåsabänken, pulpeten eller byrån, gångvagn, vagga, huggeblock, täljbänk och så 2 får med lamm. Då var det trångt om utrymmet. Underligt bara att människor kunde få plats och finna sig till rätta. Lyckligtvis förekom ej matlagning i stugan. All mat lagades i köket i den öppna skorstenen på en öppen spis med 2 eldstäder. På den ena stod trefotingen på den andra kopparkärlen. Fönster fanns ej i köket. Dagsljuset släpptes in genom halvdörren, som stod öppen och på kvällarna, ävensom på eftermiddagen under den mörkare årstiden, tändes pråsor. I köket stodo dessutom den inmurade grytan och mjölbingen. Man var alltid rädd för tjuvar, och när man slaktat, vakades om natten över slakten.

Bouppsättningen på ett 50 tunnlands ställe var skäligen enkel och ansågs ej få överstiga 300 kronor. Oundgängligen nödvändigt var i yttre inventarier:

1 häst à 3 år,	värderad till	300 daler	
1 d:o à 8 år,	" "	150 "	
1 d:o äldre,	" "	120 "	570

M. 11217: 47.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

en ficks vanligen med kvinnan,		
1 ko yngre, värderad till	120 daler	
1 d:o äldre, " "	100 "	
1 kviga " "	60 "	
1 kalv " "	30 "	310
en ficks med kvinnan,		
2 st. får med lamm	72 daler	
1 sugga /i färg/	90 "	
1 vagn /bolster d:o/ med 4 skaglar	72 "	
1 d:o	60 "	294
	Summa	1174

Redskapen utgjordes av:
1 trumla, 1 plog, 2 årder, 2 harvar, hamlaty o.s.v. allt av trä förfärdigat av dem själva vid olika tider och hölls i beredskap till bosättningen.
Utsädet ficks i lön första året på så sätt, att de fick sått hos husbonden där de tjänade,
1 skäppa råg, 1 d:o korn, 2 d:o havre, 1 d:o ärter,
vad därutöver behövdes lånades av släkt och naboar för att gällas igen på hösten.

Man var mån om att under tjänstetiden samla kontanter och gömma dem, oftast på kistbottnen, till bosättningen. Min sagesman berättar, att hans fader samlat 1100 daler till sin bosättning och var sålunda ett gott parti. Pengarna gömde han i en

M.11217:48.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

kruka i stengärdet vid trädgården och ansåg dem bäst bevarade på detta sätt både för tjuvar och eldsvåda.

Invändiga boet bestod av:

1 säng av bräder, s.k. himlasängen, sammanslagen i stugan, kunde ej tas ut,

1 kakelugnsbänk med en sida och gavel, resten utgjordes av väggen och ugnsmuren, förfärdigad av dem själva,

1 långbord med bordskrap för fötterna för gubben, gumman och drängen, tösen fick stå och äta,

1 långbänk, 1 bakbordsbänk, i hörnet mellan dem på bänkarna stod hörnskåpet, och ovanpå detta låg brödkakan. I skåpet stod brännvinsflaskan och glaset, som vanligen var ett enda, av bly eller horn,

1 byrå eller pulpet,

1 stol för mor med flätad botten av halm och en gammaldags dyna över med täcke. Hade sin plats vid ugnen,

2 stolar och 1 gåsabänk.

Denna sistnämnda stod inom dörren längs väggen med snidad framsida med utskuret hjärta på och lock över att tagas bort vid de tillfällen, då hela bänken fylldes med halm och användes som liggplats, när de hade hantverkare i huset, skräddare eller skomakare, eller vid barnsängstillfällen för mannen. Därav uttrycket "ligga på gåsabänken".

Innanför stugan var "bästuen" av ungefär samma mått 9 x 7

M.11217:49.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

alnar och med lergolv. I "bästuen" stod en säng, hemmagjord och mycket enkel, en bräda på kant utgjorde framsida,"pålad" i jorden, bottnen av "gällatyg", bäddad med halm utan madrass. I bästuen stod kistor runtom och ovanpå dessa en dörr, som tjänstgjorde som bord för det dagliga matförrådet.

Köket var inrett vid sidan om skorstenen med golv av kamperstenar och med rännsten åt gården, utan fönster, endast en glugg med en slarv eller en halmviska i för att utestänga drag, samt med halvdörrar, av vilka den översta öppnades, då de ville ha sett. Uppåt skorstenen, som var öppen med dörrar till bakugn, kakelugn och den inmurade grytan, stod denna sistnämnda vanligen av koppar. Alla spannar voro av trä med träband omkring.

Brunnarna, vanligen 2 stycken, en på gården och en i fähagen, voro grävda och satta med gråsten, den senare försedd med "brunnjung".

Stackarna stodo på gården, så att när elden kom lös, kunde intet bäras ut. Allt blev lågornas rov, och den av olyckan drabbade blev utfattig. Vanligen blev han föremål för mycken godhet. Man trängde ihop sig för att bereda honom husplats, samlade ihop mat och kläder. Att Gud ville "bevara värmen" var också deras bön först och sist. Sedan 1850 ha icke mindre än 33 gårdar och hus brunnit här i Gerdslöv.

Blekan och blekehoddan få ej glömmas, då det gäller att

M. 11217:50.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

beskriva ett väl ordnat hem på den tiden. "Blekan" utgjordes av en liten äng utanför gården. Där lades alla linneräckorna ut för att blekas av solen och bliva vita. De pinnades fast i jorden vid ändarna och sidorna för att ej blåsa bort eller oredas av vinden. För att ej behöva taga räckorna hem och in om kvällarna placerades "blekehoddan" därute på blekan eller i dess omedelbara närhet. Den var mycket enkel, ett halmtak på marken med flätad gavel åt ena sidan och öppet åt andra. Därinne var en bädd för 2 drängar, som skulle vaka över att ej räckorna blevo bortstulna, varför vanligen också hunden där fick sin plats under blekningen. "Blekan" eller rättare dess innehåll, de långa vita lärftsräckorna, voro mors stolthet. Dit styrdes stegen allt som oftast. Och någon solig eftermiddag kommo grannkvinnorna eller "gänget", som det kallades, för att se om räckorna voro färdiga att "ta in" och för att se på vävnaden och berömma den. Då följde alltid tösen med, hon som vävt det mesta, och berömdes. "Du kan va gla, som har en sån tös, hon kan då 'gjuta sig' /gifta sig/ når hon vill, hon som e så dukti och 'növanyttig' /nyttig i sina händer/."

På sådana färder stickades alltid strumpa, så ock då man gick i marken eller till och från mjölket. Även tjänarna voro ständigt i arbete, och på den tiden fanns det verkligen goda tjänare. De ansågos som barn i huset, sade far och mor till

M. 11217:51.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

husbondefolket och stannade vanligen tills de gifte sig, då de merändels fingo lite hemgift. Att flytta ansågs som en skam, och den som gjort det mer än en gång ansågs mindre värdig och kunde svårligen få ny plats.

Tjänarelönerna voro ej stora. Kontanta lönen utgjorde pr. år för drängen 20 à 30 riksdaler, halvkarlen 15 à 20, pågen ett par linnebyxor, "hossor" /strumpor/ och "hosseförfodd" /ett par förfotade/. Dessutom kläder. Drängen en vadmalsklädning, halvkarlen en varkensklädning, tösen endast en klädning och ett par skor samt linfrö sått, vanligen 1 kappa linfrö till särkar. När kistan var full av kläder, tjänade hon ena året för en ovandyna av ylle, nästa år för "nändyna" /nedandyna/ och huvuddynor. Så var hon giftasvuxen och hade dynor till 2 sängar.

Vad man ej förmådde själv fingo sockenhantverkarna göra, byskräddaren och byskomakaren, som utgjordes av "mäster" med 2 eller 3 lärpågar, som kom och arbetade ett par 3 veckor åt gången. Alla skulle ha skor och kläder. Som nämndes även tjänarna. Alla tyger och allt linne verkades i hemmen av kvinnan och tösen. Skinnen bereddes i staden. Man slaktade vanligen 1 häst, 1 ko, 1 kalv för skinnens skull, och får för pälsens skull. När så allt var redo hämtades hantverkarna. De började sitt arbete klockan 5 om morgnarna och slutade ej förrän klockan 10 på kvällen. Mäster och pågarna hedrades de dagarna med plats vid övre bordsändan. Men kom det främmande, så flyttades

M.11217:52.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

de ner, och då gästerna trakterades med mat och brännvin fingo mäster och pågarna ingenting.

Mäster gick vanligen hem vid 8-tiden och kom igen klockan 6 nästa dag. Senare vågade ingen gå ensam på vägarna, man var rädd för spöke och troll, och vid minsta prassel tog man till fötterna. Man sjöng då man gick hem om kvällarna med full hals för att hålla otyget borta. Pågarna, som arbetade till klockan 10 på kvällarna, måste man hysa för natten. Vanligen lades de ute i bästuen i därvarande sängen "släföttes" med tösen. Så där va ett fasligt liv. Arbetsdagen var lång. Om vintern började den klockan 4 på morgonen, om sommaren klockan 3. Då skulle kreaturen fodras. Till hästarna bestods hackelse blandad med lite skråning och påspädd med vatten. Blandningen försiggick i en s.k. "bländningaho", vanligen av trä, sedermera av sten eller cement. Jag minnes en gång, då en man här i socknen ville ta hem från kyrkogården en gammal gravsten, som rests en gång över hans föräldrar, mycket vacker med bilder och inskriptioner, men ersattes av en nyare mycket ful och smaklös. Den gamla låg kvar vid sidan om gravstället. "Va ska Ni ha den till, efter Ni vill ta den hem", frågade jag. "Ja ska ha han ti en bländningaho ti ögen /hästarna/", svarade han. Men därav blev intet. Jag tog stenen och lät resa den bland många andra gamla sådana, som ställts längs östra gången på kyrkogården och så bevarats från förödelsen. Och den står där än i dag, en prydnad för

M.11217:53.
FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

alla tider. Om våren fingo hästarna hö eller klöver. Stacken stod alltid utanför stalldörren, och man drog till sig ett fång för var gång med en "hökrok", så räckte det bättre till. På hösten drevo hästarna lösa omkring, sammankopplade eller hillade samman om benen 2 och 2 och fingo ofta sökas långt borta, då de skulle användas. Hillorna hade lås för tjuvarnas skull. Korna fingo hela vintern endast halm och agnar samt den hackelse, som hästarna "stubbat" d.v.s. ratat. På senare tider bestods skråning på dem också, som blandades med hackelse och blöttes, så det kom i jäsning, något som införts på de stora gårdarna av deras "sveisare", så kallades ryktarna och var antagligen kommet från Schweitz, där kreatursskötseln stod högt. Detta foder ansågs dock farligt och skulle handhavas försiktigt, annars förorsakade det kastning, och kom därför snart ur bruk. På sommaren tjudrades korna på gräs, ofast mycket tidigt, ty allt vinterfoder tog tidigt slut.

Jämför kornas skötsel nu och då. Aldrig en ryktning. De voro också på låren och sidorna samt under buken fulla med "knävlingar", som sutto kvar hela vintern, och löss, som man dock försökte "karda" bort åtminstone på rygg och sidor, där man kunde komma åt. Korna voro också om vintrarna så svaga, att man fick resa dem upp till mjölkningen, de kunde ej resa sig själva. Och uselt mjölkade de. Högst 2 à 3 kannor, då de voro nykalvade. Någon mjölkförsäljning förekom ej. Vad som ej förbru-

M.11217:54.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

kades på stället gavs bort till fattiga.

Den dåliga mjölkningen ansågs bero på "målsyna" enligt byns kloka gumma Margreta Netz d.v.s. onda ögon. Det gällde att hindra dessa komma in i kostallet. Detta skedde genom att slå stål i dörrtröskeln. En nykalvad ko fick ej gå ut utan att en yxa lagts över tröskeln, eljest kunde "häxan", som vanligen utgjordes av en kvinna eller man, som såg rälig ut, ta mjölken ifrån henne.

Vid sjukdom i ladugården hämtades den kloka kvinnan, som ordinerade, band en lase, som hon hade med sig med något i, om hornen. Var kons rumpa /svans/ styv, fattades intet, var den mjuk, så var kon sjuk, och då skars en längsgående spricka i huden på rumpans nedre del,i såret smordes något hemlighetsfullt, kring såret bands en lapp, som skulle sitta tills den själv föll av. Om kon dräglade eller hade ont mellan klövarna, gavs hon in en tjärad sill samt "lågasticka", en trädgårdsört, som luktade starkt, samt smordes med tjära och lera mellan klövarna /antagligen mul- och klövsjuka/. Ruvorna mellan klövarna gnedos bort med en repstumpe av tagel /alla rep voro av tagel/, som drogs fram och åter. Detta onda mellan klövarna ansågs komma från små möss, som kommo in från gödselhögen, mest näbbmöss. Under sjukdomstiden fick kon ej gå ut.

I varje by fanns en tjur, men blott en. Den användes av hela byalaget och ägaren av denna ansåg det för en heder att

M. 11217:55.
FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

få stå till tjänst och "bestod" på dem, som kommo för att få betäckt.

Fåren gingo på bete, tills första snön fallit. Då voro de i allmänhet feta och rika på talg. De stuvades in i en fårkätte, ofta mycket trång och mörk, försedd med en häck för fodret. Ingen gödsling förekom i följd varav golvet i kätten växte i höjden, så att fåren till sist voro halvvägs mot loftet.

Utfodringen av fåren var den minsta möjliga. Säd fingo de aldrig, endast ärtahalm, men helst med fläna /skidorna/ på. Endast då de skulle öna /lamma/, fingo de ett foder hö.

En vecka efter de tagits in på senhösten gavs dem kokt vatten med malört i för att "rensa magen", sörskilt från "fliror", en sorts insekter liknande "tvestärtan" /tvestjärten/.

Svinen hade det sämst, särskilt de s.k. "utgångssvinen". De fingo endast rågagnar på vatten med en hand full skråning till en hel spann vatten. För resten fingo de livnära sig på gödselhögen, där de rotade och bodde..De grävde ner sig i gödseln och lågo varmt. Men fodret var det skralt med. De drevo också lösa hela byn omkring och sökte sin föda på gödselhögar och middingar. Mången gång voro de en plåga, då de ej aktade för rov och bryta sig in i spiskamrar och hönshus. Jag minnes för en del år sedan, då en so från en av gårdarna strök omkring här överallt en vinter och gjorde sådan förtret också här hos mig, att jag måste sända bud till ägaren att hålla henne hemma.

M. 11217:56.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

Fetesvinen hade det bättre. De sattes in till fetes i en "stia" inåt gården, så de ej skulle stjälas bort, ett slags luta mot väggen under halmtak med golv av några "flakar" så pass öppet emellan att urinen kunde rinna ner, men ej så att svinen trädde fötterna igenom. Tråget vätte utåt gården och var försett med lock eller lämm, så att ej hönsen skulle komma åt maten, som mest bestod av ärtor, första tiden torra, men längre fram, då svinen blevo "imtänta" /ömma i tänderna/, blötade.

Svinen voro av den gamla rasen, långnäsade och borstiga. Borsten användes till borstar. När svinet stuckits, skulle borsten ryckas av, innan svinet skållades, annars blevo borsten odugliga. Borstarna förfärdigades av en gammal man vid namn Nilsson, förut ridknekt på Näsbyholm, sedermera ringare och barnmorskeman. Borsten fick han för det mesta gratis. Kunde i gengäld då och då giva en s.k. "påsättare". Nilsson var mycket påpasslig, när där var borst att få. Vid jultiden, då slakten försiggick, säges han alltid ha varit mycket tidigt uppe om morgnarna för att höra var "svinen di viade" då visste han var det slaktades den dagen och inställde sig punktligt. En gång berättas att han med patron Petersen från Sillesjö for över till Köpenhamn av någon anledning, och att på fördäcket voro några svin med ovanligt långa borst. Petersen hade observerat dem strax vid avresan, och då han fann Nilsson, sade han till honom: " Nilsson, där nere på fördäcket står en del svin med

M. 11217:57.
FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

långa borst." " Nej, här e de ", svarade Nilsson och tog med handen i sin överrocksficka. Han hade redan observerat dem och ryckt till sig vad han trott sig till.

När svinen slaktades, var det stort gille i flera dar. Då lade mannarna "lav", en 3 à 4 nabor, och hjälpte varandra. Vanligen slaktades då för hela året 2 à 3 stora svin på vart ställe, vägande ända till 200 kilogram vardera. Då kalasades på pölsa, flott smält med "grevar" i samt brännvin. Fläsket rökades sedan hemma i skorstenen.

Höns och gäss funnos på varje ställe. Men de födde sig själva genom att gå och plocka överallt. Endast gässen fingo lite havre under värpningen, som alltid försiggick i "gåsabänken". När gåsen ville in och värpa, sa hon ifrån vid dörren. Så släpptes hon in i sin bänk, och locket sattes för. När ägget var värpt, stack hon ut näbbet genom hålet i dörren. Då släpptes hon ut igen. Detta upprepades tills hon värpt sina ägg, då ville hon ligga. Detta tillkännagavs genom väsningar och syntes förresten ty "fjären linna" d.v.s. dunet på bröstet lossnade, hon skulle ju reda till sitt bo därmed och göra det mjukt. Hönsen gingo vilt och värpte överallt, på gällen, i logan, i risbunken och till och med i sänghalmen över huvuddynan och under kakelugnsbänken. När man ville ha "liggeägg" d.v.s. för att få fram kycklingar, "lånades tocken". En sådan fanns ej på vart ställe, och då var det alltid tösen, som skickades åstad. Man

M.11217:58.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

höll höns mest för att ha med sig som "förning" vid gillen, bröllopp och begravningar samt att bjuda på, när det kom främmande.

M. 11217:59.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

IV KAP.

Familjehögtider.

Ett avbrott i vardagslivet bildade de allt emellanåt förekommande familjehögtiderna, barndop, bröllop och begravning.

När ett barn skulle till världen allarmerades oftast alla nabokvinnorna. Detta verkställdes alltid av drängen och pågen, och alla voro i tide varskodda. Mannen körde efter barnmorskan, och tösen och glyttarna flyttade till nabons, för att tösen ej skulle bli rädd för att gifta sig.

Så snart barnet var fött, hämtades tösen hem. Då skulle hon göra i ordning måltid till kvinnorna, som behövde traktering, vanligen bestående av korngrynsgröt, bönor och fläsk. Glytten lades i en vagga, som försågs med sax och evangeliebok, och synålar sattes i alla dörrar till rummet, för att ej barnet skulle bli bortbytt.

Efter måltiden synades glytten, och befanns så "li sin far, som om han va kriven /krupen/ åv tännen po han". När kvinnorna så gick hem, överenskommo de att var sin dag komma med "barlega" /mat/ till modern, bestående av kokt öl med socker, ägg och veteskorpor för att få krafter, plättar och en kokt höna, allt så rikligt tilltaget, att ibland fingo både kvinnan och tösen hjälpas åt att bära. Maten berömdes mycket: "Ack horr de va gott, va ska ja gi dej igen, de e mied för mied" o.s.v. Men den som

M.11217:60.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

smorde sig mest med maten var mannen, för kvinnan kunde ej äta mycket.

Under denna tid d.v.s. före dopet fick kvinnan ej gå ut alls. Efter dopet fick hon gå ut, men ej på en väg, ty där hade troll och otyg sin trafik. Detta senare fick hon först efter kyrktagningen, som firades med storgille för släkt och nabor. Man var mycket noga med vem som skulle bära barnet till dopet. Det skulle vara en person utan vank, man eller kvinna, helst rik, rättrådig och duglig, enär alla dessa egenskaper övergingo till barnet. Ofta fick barnet en peng av den, som burit det till dopet, för att det aldrig skulle bli utan pengar.

Stålet i takskägget och över tröskeln satt ofta kvar i åratal, men alltid tills barnet blivit så försigkommet, att det kunde gå, "då hade det onda ej makt över det".

Barnet kallades ofta upp efter någon av förfäderna. Att det blev samma namn betydde ej så mycket, blott det begynte med samma bokstav. T. ex. Anna efter en "morbror som hette Anders Olsson". I senare tider har man visat stor förmåga att finna upp namn. T. ex. Jedrik, Nejhold, Mitsy m.fl. ej alltid så lyckat, ej heller tror jag, att språket riktats genom dessa. Men nu som tidigare har man varit hemlighetsfull med namnet och ej velat att någon skulle få veta det förrän prästen vid dopet gav det åt barnet. Här hände det en gång, att dagen

M. 11217:61.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

före dopet kom en fader och bad att få ändra det namn, han bestämt för barnet, och som jag redan skrivit in i dopboken, "ty", sade han "smeden hade fått fatt om ed och sluppet de ud".

Vid lysning gick man till prästen i mörkningen för att ej synas och vid sina tillfällen kvinnan med hängande schal över axlarna, oftast i sällskap med hennes far, som oavsett hennes ålder var hennes giftoman. Den, som parade ihop folk och inledde förbindelse, var oftast den s.k. "bindekvinnan". Hon utsåg både brudgum och brud och "sa ti dom". Innan förbindelsen knöts på allvar, kom den tillämnade vanligen "på prov". Han vistades då i hennes hem, stundom även om nätterna. Tyckte hon om honom, fick han stanna, och så blev det lyst, men tyckte hon ej om honom, så fick han gå igen efter några dar. Men detta, att få gå igen, ansågs som en stor skam, och gav ofta anledning till något smädenamn. En person vid namn Per, boende i en grannsocken här bredvid, kallades av denna anledning sedan hela sitt liv "Per Hemkom".

Sedan flickan förlovats, och förbindelsen således knutits, fick hon present av fästemannen, vanligen ett par fina träskor med beslag fram och bak av gult bleck /mässing/ med namn och rosor. I kyrkan på söndagen drog hon gärna upp kjolen något högre än nödigt, så träskorna syntes. Då visste alla, att hon var förlovad, och "bindekvinnan" hjälpte till att sprida det, mest med tanke på beställning av kvinnornas klutar till bröl-

M.11217:62.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folkliv forskning vid Lunds universitet

loppet, som hon skulle binda. Det fanns i varje by en sådan kvinna. Här i Gerdslöv var det Hanna Anders Ols, såsom förut nämnts.

Bröllopen dröjde i regel ej länge och ingingos mestadels i mars. I äldre tider var det med förridare och musikanter, men på 50-talet slutade denna sed. Ej i nymånad då blev barnen svarta.

Ej alltid var det vigsel i kyrkan. När så skedde, satt brudparet under gudstjänsten i s.k."brudastolen", som stod till vänster om ingången i kyrkan, och efter gudstjänsten trädde de så fram till altaret och vigdes. Men ofta förrättades vigseln i prästgården eller i brudens hem. Vid avresan till kyrkan och vid hemkomsten sköts med "puffert" flera skott.

Bjudningarna till brölloppet buros muntligen fram av byskräddaren eller skomakaren, som tillika voro traktörer, placerade gästerna vid bordet och höllo tal, samt drucko själva första glaset. I regel funnos blott 2 glas i ett hem, och dessa bjödos omkring på en tallrik. Bröllopsmaten bestod av soppa på höns med kött. Efter köttet åts risgrynsgröt med russin, sviskon och kanel i rutor och fasoner. Därefter spettkaka. Alla hade förning med. Som dryck användes brännvin och öl, detta senare ur ett gemensamt krus. Efter maten snackades, dansades och lektes. På natten vid 2 eller 3-tiden serverades fisk och gröt samt kakor. Vid 4-tiden var allt slut. Och byskräddaren bjöd alla gästerna "välkomna ti midda i maren klockan 12".

M. 11217:63.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

Nästa söndag skulle brudparet i kyrkan för att hämta hell /välsignelse/ och visa sig. Då var nyfikenheten stor och kyrkan full av folk, alla med observationer och anmärkningar, så att den arma bruden oftast var helt förlägen vid detta kyrkobesök.

Begravningarna firades i regel på sön- och helgdag. Jordfästningen förrättades alltid ute och före gudstjänsten, som alltid övervarades av begravningsföljet. Liket bars från hemmet på axlarna på en bår av 4 karlar, som skiftades till. De färdades till fots, alla i höga hattar och stödkäpp. Även de unga hade sådana. Vid grindarna sattes båren ner, och de närmaste anhöriga fattade då tag i "bärelakanen", som lågo omkring kistan, och buro den döde till graven. Vid grindarna mötte klockaren som sjungande en begravningspsalm gick före till graven. Sedan jordfästningen var slut,kastades jorden på av mannarna med träskoffor, som tillhörde kyrkan, vanligen 8 à 10 som lågo i ordning på den uppkastade jorden, dock ej av de anhöriga själva, och klockaren sjöng tills allt var över, vilket, då jorden var frusen, tog lång tid. Gillet därefter i sorgehuset försiggick tyst och stilla med läsning och psalmsång. Men nästa dag var stämningen gladare. Då bjöds 2 måltider, och kortspel till och med dans saknades ej. Tredje dagen bjödos alla som hjälpt till samt arbetsfolk och fattiga. Dessa gillen kallades " ärede " , och ju längre de varade,

M.11217:64.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

dess mera ärades de döda.

Husförhören, som också hörde till familjehögtiderna, förrättades rotevis efter byarna och vanligen i mars med omgång inom roten. De lystes på i kyrkan söndagen innan, och tösen eller någon annan från stället, där förhöret skulle hållas, fick brått hem och säga ifrån. Då blev det bud till slaktaren och möllan. Brygget sattes på, och gillet reddes till. Och detta blev vidlyftigt, ty de kommo alla, hela roten inställde sig, äldre som yngre. Och som det lästes under dagarna före. Jag minnes från mitt hem, huru det lästes i folkstugan. Pigor och drängar, och alla läste högt och hörde varandra i "frågebogen". Så kom den stora dagen, och prästen ropade upp alla efter "husförhörslängden" och antecknade där de, som voro närvarande. Sen började förhöret. Vanligen först innanläsning sedan "utantill" och till sist "förståndsfrågorna".

Under förhöret bjödos töserna 2 och 3 åt gången på risgröt och kaffe i köket. Och i drängkammaren bjöds drängarna, också några i sänder, av drängen brännvin, bröd, smör och fläsk av husfolkets förråd. Verkan därav uteblev ej. De lågo fulla på gödselhögen och i loggolvet. Men de äldre, mannar och kvinnor, bjödos på middag, som serverades i stugan och i " bästuen" och bestod mest av fläsk och fårkött eller höns, således av eget förråd. Ofta bjöds även kakor, vanligen medförda av

M.11217:65.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

någon släkting eller anhörig, som bjudits närvara, merändels krumkakor eller spettkaka. Oftast stannade kyrkoherden, och även klockaren, som var med och sjöng vid förhören.

Under mina tidigare prästår voro dessa förhör ännu i bruk, men äro numera alldeles slut här nere bland oss. Uppåt landet lära de ännu förekomma i vissa stift, men jag skulle tro, att den nya vind, som drager fram över hela vårt land, skall blåsa bort dem även där.

M.11217:66.
FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

V K A P.

F o l k t r o n.

I en föregående del har jag sökt skildra huruledes tron på Gud var djupt rotad i de gamlas hjärtan. Gud var för dem det visaste av allt, och hans ingripande i allt som rörde deras liv ute och inne var obestritt. Men Gud var ej ensam. Jämte honom fanns mellan himmel och jord en hel skara andeliga väsenden, som regerade och ingrepo i människolivet på gott eller ont. Dessa andeväsen voro osynliga men fullt verkliga. Det gällde blott att bevara sig för de onda och stå väl med de goda. Nissar, troll och vättar, onda ögon, häxor och kloka gummor, var allt ju både si och så med, och mycket som gick över en i form av sjukdom eller olyckor hade man "kommed forr i väred" oftast vid hörnen eller husgaveln, där det onda stod på lur. Man fick alltid vara på sin vakt. En ung åboson, vars näsa genom någon inre sjukdom fallit samman och tillplattats, hade "kommet forr de i väred"; en kvinna, som fött en gosse med sned fot, hade fått detta till straff av Gud, därför att hon en söndagsmorgon, då hon skulle gå till nattvarden i brist på galoscher torkat av sina smutsiga skodon på gräset av en grav.

Den, som man alltid fick akta sig för, var "vårulen" eller varulven. Han var alltid ute och sprang om kvällarna och nätter-

M. 11217:67.
FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

na och var särskilt farlig för fruntimmer, som voro i grossess. Han ville riva fostret ifrån dem och på detta överföra sin bundenhet. Vad var "varulen" och hur kom han till? De gamla berätta, att när en piga blev i grossess, och hon ville ha en lätt förlossning, passade hon på, när en "mär hade fållad" /ett sto hade fölat/. Då tog hon fölahammen, spände den mellan 2 stolpar, som hon ställt upprätt på så stort avstånd från varandra, att hammen var spänd. Så klädde hon sig naken och sprang tvärs igenom hammen 3 gånger.. Då fick hon en lätt förlossning, men barnet fick lyte. Blev det en gosse, så blev han " vårul ", blev det en flicka, så blev hon mara.

Mötte en kvinna, som var i grossess "vårulen" en kväll ute på vägen eller hemma vid huset, när hon "gick ut" av någon anledning, fick hon vara på sin vakt. Det gällde då att fly för glatta livet, ty han sprang efter henne och försökte få fatt i henne. Var hon ute på vägen och hade långt hem, så kastade hon först till honom sitt förkläde, vilket därför alltid skulle sitta löst bundet om livet för att vara till hands, om han kom. Han"såg ut som en hung, sprant på 3 ben /båda armarna och ena benet, det andra benet skulle liasom alliera rumpa/", och när han så fick tag i förklädet, stannade han för att riva det sönder och bita i det. Kvinnan fick under denna tid lite försprång. Så hanns hon upp igen, och då kastades schalen, så huvudklädet och så kläderna plagg efter

M. 11217:68.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

plagg, tills hon hann över sin tröskel, då han ej vågade förfölja henne längre, helst om mannen var hemma, och i hans sällskap gick hon fri även på vägarna. Men det gällde att ej tilltala "vårulen", då sa han strax: " Nu kan du va vårul", och förtrollningen löstes.

Här i pastoratet fanns 2 stycken. De sprang alltid ute om kvällarna och nätterna och kommo hem om morgnarna klösta och rivna i ansiktet. Gamla Mor Kron, soldatänka från byn, berättade någon gång innan hon dog, så sent som 1927, att när hon och mannen bodde uppe i Stenbäck, strax vid Mjölkareboden, fick hon en kväll möte med vårulen. Hon hade "vad ude ve gaveln, o vårulen kom o skulle fara på na, men hon var kvickt inom daren, och Kron så han me, och, vill kyrkoherden tro, Kron han skåd 4 skott etter han me sin puffert, och va de inte underlit, alla 4 skotten di klicka". Och så såg hon så menande ut. Det hade naturligtvis vårulen ställt om.

Med "maran" var det samma sak. Man fick akta sig för henne, och när hon kom vara mol tyst. Hon kröp upp i sängen till drängarna om nätterna och satte sig på deras ansikte eller bröst, så de ej kunde andas. Vaknade drängen och röt åt henne, sa hon strax: " Nu kan du va vårul". Men sa han ingenting, så gick hon på annat håll. Ville man freda sig, så fick man akta sig att vända skorna mot sängen, då man

M. 11217:69.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

lade sig om kvällarna, för då trampade hon rakt i skorna och kom upp på en i sängen. Hon kom in genom nyckelhålet. Tättades detta för kvällen, så kunde hon ej komma in. Och tättades det sen hon var inkommen, t.ex. av den ene drängen, när hon va i lag med den andre, så kunde hon ej komma ut, då stod hon vid dörren, när det blev dager, spritt naken, så man kunde se vem det var. Annars försvann hon i dagningen.

Bäckahästen har jag ej hört något närmare om, än att han kom upp på land om kvällarna och narrade folk, mest barn och ungdom, upp på sin rygg, så sprang han i vattnet och sänkte dem.

Väktaren på Tärnö, en mycket gammal man, kom ofta hit in sin ålders höst för att lösas från allt ont, han sett om nätterna där uppe, när han gick vakt. Han "hade sett så mied rälet där oppe på gåren, så han kunde ej snacka om ed".

Hand i hand med allt detta går tron på sjukdomar och dess botande. I det föregående är nämnt om "stöpande" och "blössande" vid sjukdomstillfällen samt alla förvända konster i ladugården med sjuka kreatur. Här vill jag blott tillägga, att för dåliga ögon hade man att smörja dessa med "ynevanned" /ögonvattnet/ av en levande höna, vars ögon således stuckos ut för ändamålet; och mot kräfta i magen skulle man dricka människoblod. Sådant åtkom man endast vid avrättningarna på Tingbacken utanför Tullstorps prästgård. Där var också

M.11217:70.
FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folkliv-forskning vid Lunds universitet

platsen för avrättningar och spöslitning. Dessa tillställningar, som äldre tider förekommo alltemellanåt, voro fullständiga folkfester. Då färdades man dit från långahåll, unga och gamla i tusental, kronobetjäningen från domsagan var uppbådad med fjärdingsmän och allt, och "spetsgård" bildades. Innanför denna fördes delinkventen, antingen han skulle slita spö, varvid han hängde med händerna uppsträckta i en galge, varav platsen har sitt namn "galgbacken", eller han avrättades på stupstocken, där han lades framstupa med en tung stock över ryggen, så han ej skulle resa på sig, och skarprättaren med sin skarpslipade yxa utförde exekutionen inför allas ögon. Nog av, när huvudet föll, bröts kedjan, och kvinnfolk störtade fram med stora träskedar i händerna för att sleva i sig blodet, medan detta ännu var varmt. Det botade för kräfta.

Till folktron hörde också att hålla "målro" d.v.s. tiga och äta. Att tala under måltiderna ansågs opassande. Jag vet ej varför, men det är liksom om födoämnenas verkan på kroppen befrämjades av tystnaden, och osynliga väsen ville det så. Jag har ofta stått och sett på arbetsfolk, när de åt, vilken tystnad och högtidlighet, nästan som en andelig förrättning. Jag har också stått och sett med undran, vilka massor bröd och vilka tjocka brödskivor folk kunde sätta i sig, och frågade en gång Hans Skräddare, som var specialist på tjocka "matar", om det inte kunde vara bättre att äta tunnare. "Ack

M.11217:71.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

nej", svarade han, "då bler en intemätt." "Varför det", tyckte jag, "man kan ju äta så många fler". "Förstår inte Herr Viktor", sade han, det var i de unga dagarna, "att man blir mied mättare åv di tjocka brödskivorna, forr då gavar en mied varre o sluer mied mer vär /väder/".

Att vara fet är en stor dygd och ingiver stor respekt. Det vittnar om rikedom och välmåga. Man har råd att äta sig mätt, det ha ej alla. Skall folk säga en någon artighet kan de ej säga bättre än att man "tad si" /tagit sig, blivit fet/. Jag hörde en gång en man presentera sina flickor för en annan man, som han mötte och kom i snack med. "Detta e mina dottra", sa han. "Ack, horr di va feda", svarade den andre.

Ja matfrågan var det stora kapitlet både hos den ene och den andre. Att hugga för sig, när man var borta, ansågs ytterst opassande, helst vid kaffebordet, där man skulle ta nätt på kakorna och det fina brödet och aldrig röra dessa ting till halvan, som skulle drickas på bit, om man ville anses " bära si ad som folk".

I övrigt besitter allmogen en mycket stor portion humor. Det hör till kynnet, som vi ha gemensamt med våra danska fränder, och varigenom vi skilja oss från svenskarna d.v.s. folket norr om Skåne, som är mycket lite humoristiska. Denna humor har hjälpt oss över mycket, och den som vid en ordväxling eller meningsskiljaktighet fått skrattarna på sin sida, har

M. 11217:72.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

alltid avgått med segern.

M. 11217:73.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

T i l l ä g g .

Den tiden voro alla hoveriskyldiga under ägaren av Näsbyholm. Detta hoveri utgjordes av samtliga underlydande såväl bönderna som torparna. En bonde på 50 tunnlands hemman släppte till en dräng året runt alla söckna dagar. Dessutom skulle han på våren så vissa tunnland säd, som han också skulle hösta och köra in samt skära torv efter skifte. Alla skulle skära på samma dag under tillsyn av gårdens ladufogde. Dessutom skulle han köra gödsel på trädan efter order, göra äckor till staden med brännvin, säd och timmer.

Mindre ställen än 50 tunnland hade en dräng ihop, som tillika med förenämnda utförde allt arbete på Näsbyholm. Men sedan Sillesjö byggts, gingo därvarande husmän till Sillesjö och gjorde där sina dagsverken. Till Sillesjö hörde då 20 torpare. Dessa bodde 4 i Assartorp, 5 i Gabeljung, de övriga på "Räckan".Torpare med hästar voro 3 om en dräng samt skulle dessutom hösta och göra äckor. Husmän skulle göra en dag i veckan för sitt hus.

Säden plejlatröskades av hoveridrängarna på Näsbyholms loge, dit den körts och inlagts i högar. Alla skulle börja på en gång och sluta på en gång. Om ett ax befanns dåligt tröskat, skulle "syndaren" bjuda på ett stop brännvin, och tappades halmdromen, då den bars på gällen, pliktades en kanna brännvin, som tillhandahölls och köptes på gården. Allt arbete gick i kapp, och den, som blev bak, fick "bestå".

M. 11217:74.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

På 60 à 70-talet odlades raps på de större gårdarna. Den tröskades vanligen ute med plejel på ett större segel, som låg utbrett på marken för att fröt skulle samlas upp i detta. Rapsen skars med svängda knivar och kördes på "slädar", 4-kantiga segel av duk 10 à 12 alnar i fyrkant med en ram av trä med förspänd häst, på vars rygg en pojke tog plats och red med sitt "lass" i flygande trav till tröskningsstället. Vid detta var en läktare rest för musiken, vanligen 2 eller 3 fioler, som spelade hela dagen under arbetets gång, och på kvällen, när arbetet var slutat, spelades upp till dans, vari alla deltogo med liv och lust till sena natten. Ack, huru ofta har jag ej under pojkåren åsett denna rapsskörd med största förnöjelse, och ändå större var glädjen, då man kunde ställa sig väl med "pågarna" och få rida fram med ett eller annat lass till stora täcket och hän över detta till det par tröskmän, som hade plats att taga emot det. Lassen tömdes i långa rader löst efter varandra och för varje rad voro 2 eller 3 par tröskmän utställda. Älsklingsnumret, det som satte mest fart i arbetet, var en marsch, som kallades "rapsmarschen", som jag haft i minnet ända till senare år, men dessvärre ej fått noter till.

Socknens betjänte voro, utom klockaren och läraren, barnmorskan, de indelte soldaterna och fjärdingsmannen.

Barnmorskan hade ingen kontant lön. Hon fick något av dem, som använde henne, "efter råd och lägenhet", några skilling

M. 11217: 75.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

eller daler i pengar samt mat, när de slaktat eller bakat. Dessutom fri bostad av gården jämte 1 tunna säd av kyrkotionden, och av mannarna på 50 tunnlands hemman 3 kappor säd av vardera, hälften råg och hälften korn samt 1 lass torv av vardera vart annat år.

Soldaten hade torp med hage. Lönen bestod av råg och korn efter tunnlanden inom roten samt 2 lass torv per 50 tunnland, julmat och påskmat. Vanligen voro 6 gårdar om en soldat.

Fjärdingsmannen, gemensam för flera socknar, bodde i Skurup, fick 3 kappor säd, hälften råg och korn, av vart 50 tunnland, vilken samlades att levereras på en gång, då det bestods brännvin åt dem, som hade "bra mål" /mått/.

Det fanns också en vaccinatör, substituten Ellberg, som skötte tjänsten för innehavaren av klockarebefattningen , pastor Holmgren, sedermera kyrkoherde i Knästorp, av honom anställd och avlönad. Som vaccinatör fick Ellberg efter råd och lägenhet av dem, som anlitade honom, samt av församlingarna, en kollekt i kyrkorna nyårsdagen.

Härmed slutar jag nu mina minnen. Det är mera än minnen, det är upplevelser, ty det mesta har jag själv sett och varit med om i min barndom, och mycket har jag upplevat i mitt föräldrahem. Vårbruket med språngmarsch vid harvningen, den "kloka kvinnan" i kostallet m.m. och sett mer än en uppfläckt

M. 11217:76. FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

kosvans med lapp omkring. Och underligt är det, att mina föräldrar, som dock tillhörde den bildade samhällsklassen, kunde tillåta sådana "kurer". Men vi äro alla barn av vår tid, och det släkte, som kommer, skall av samma skäl förvåna sig över oss, som leva nu.

Det känns rätt underligt, att ha levat med i gammal tid och ny på samma plats bland samma folk, där samma släkter, generation efter generation, innehaft samma gårdar. Jag har sett farfarsfar i sina gammaldags kläder gå på samma vägar och sitta i samma stuga och på samma kyrkbänk som barnbarnsbarnen nu, shinglade och "kortkjolade" ; och då jag talar med dessa senare om de släkter, som gått, förefaller jag mången som en gengångare från svunna tider. Dock har jag ej blivit efter utan alltid förstått, vad som rörde sig i tiden, både den gamla och den nya. Uppvuxen med mina församlingar och sammanvuxen med dem, har jag med dem så mycket gemensamt, att jag levat både med dem och för dem alla dessa år såsom en vän och en fader. Till mig har de kunnat komma med sina bekymmer alla dagar. Någon bestämd expeditionsdag, med stängda dörrar de övriga dagarna, har jag ej haft. En dag i veckan, lördagen, har jag bundit mig vid hemmet, då ha de alltid kunnat träffa mig utan att riskera gå förgäves. Men alla de andra dagarna i veckan har de också fått komma och alla dagar mottagits vänligt och tillmötesgående. Aldrig

M. 11217:77.
FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

har någon kommit olägligt eller fått sitta och vänta i onödan. Därtill har jag ansett deras tid för dyrbar. Och har de ej kunnat gå från hästarna, då de kommit körande eller ridande, har jag gått ut till dem på gården. En gång fick jag höra ett förskräckligt brummande på gården, och då jag tittade ut, höll en man med en stor tjur vid trappan. Han skulle ha ett betyg och tyckte det kunde passa bra att "ta tjuren med sig, den skulle rastas ändå."

Vi präster få aldrig vara noga på det. Grannlagenhet och finhet ligger ej alltid för vårt folk, och vi få ta dem, som de äro. Även "de styrande i socknarna" se ej alltid som vi på saker och ting. Så har t.ex. under gamla löneregleringen här hundskatten uppburits på samma gång som prästlönen. Inte skulle det falla mig in att känna mig sårad över det, ehuru det varje gång väckte till liv minnet av det gamla ordspråket: "Prästen o hungen /hunden/ förtjäna föan me mungen /munnen/". Men säkert tänkte ingen annan på det.

I fjol var det 50 år sedan jag första gången besteg predikstolarna i Gerdslöv och Önnarp, de första åren dock som student, och nära nog varje söndag predikat, kanske ej fullt varje under studentåren, men sedan 1883, då jag prästvigdes, så mycket regelbundnare. Dagen högtidlighölls med stor sammenkomst i prästgårdens trädgård, varvid jag fick tillfälle att säga alla mitt tack. Lever jag 5 år till, blir

M. 11217:78.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

jag 75 år gammal. Då vill jag avgå med pension och draga mig tillbaka. Då har jag över 50 år som ordinarie präst i samma pastorat och ändå mera att se tillbaka på med glädje och tacksamhet.

I avvaktan på denna dag vill jag nu lägga ner min penna och säga mina församlingar farväl. Tagen emot dessa rader som en gåva från er gamle kyrkoherde. Ack, då Ni själva eller Edra barn läsa dem, så sänd en vänlig tanke till den, som älskade Eder av hela sitt hjärta och ville Eder alla väl.

Gerdslöv i september 1928.

C.V. Åkerman